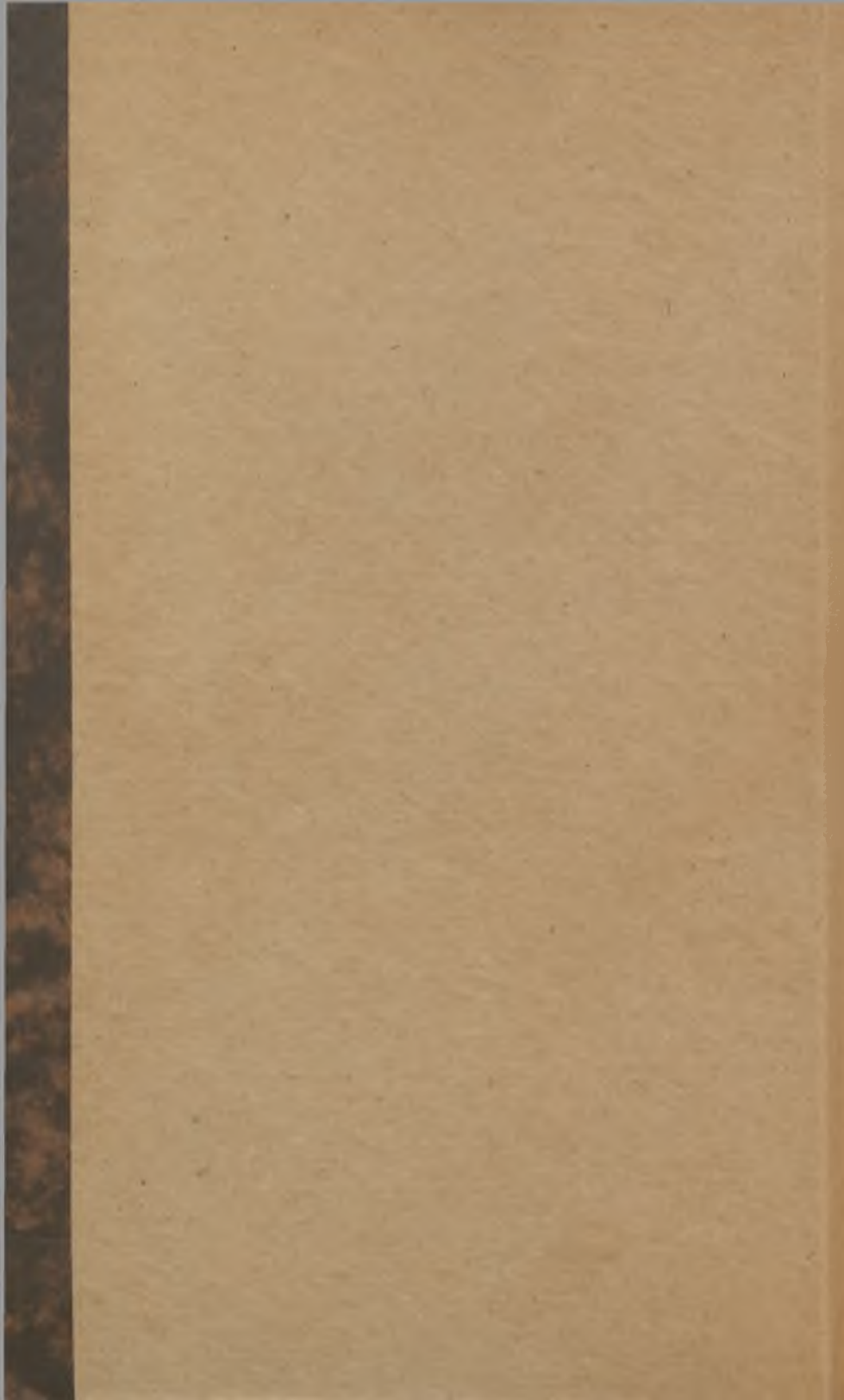
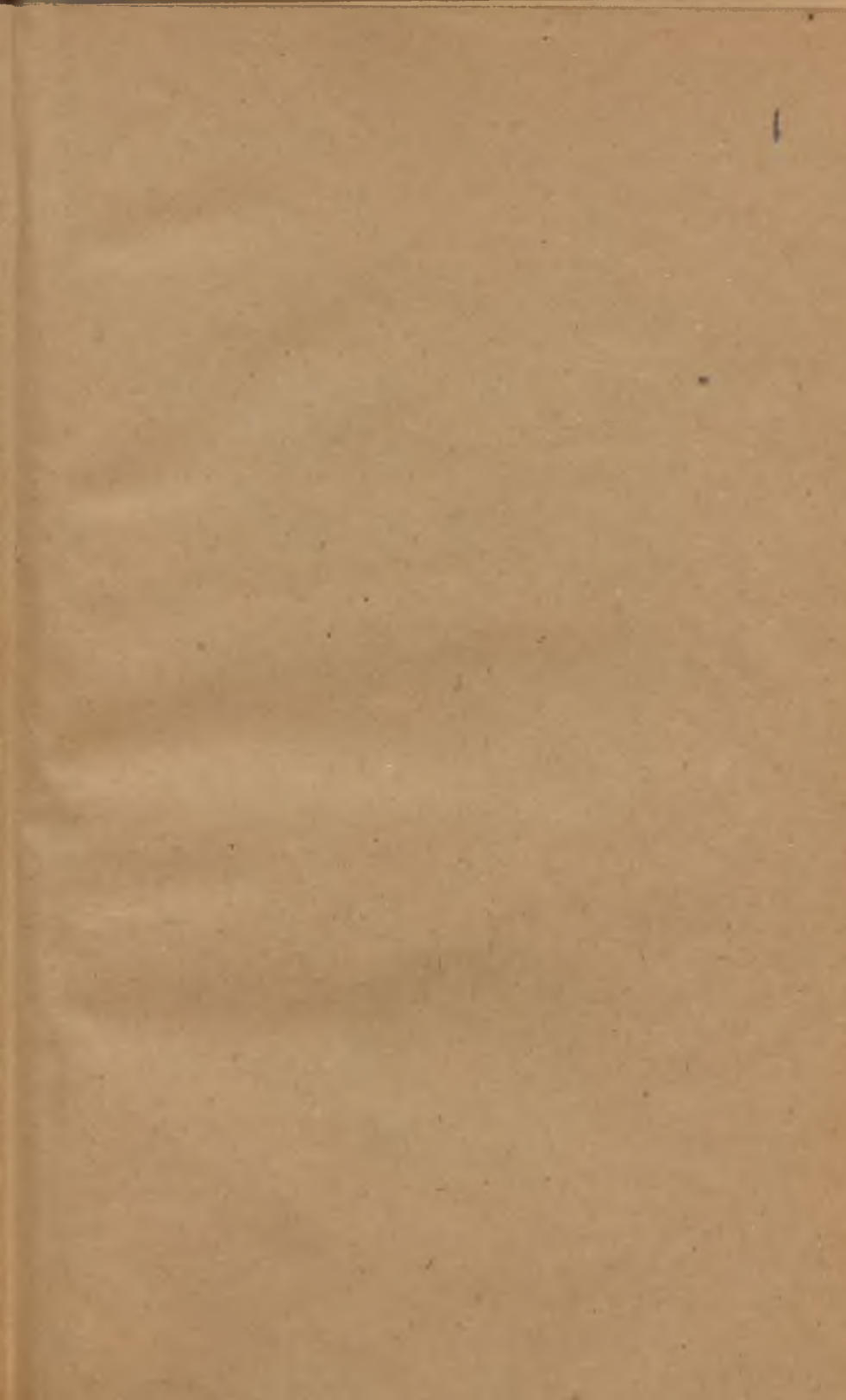
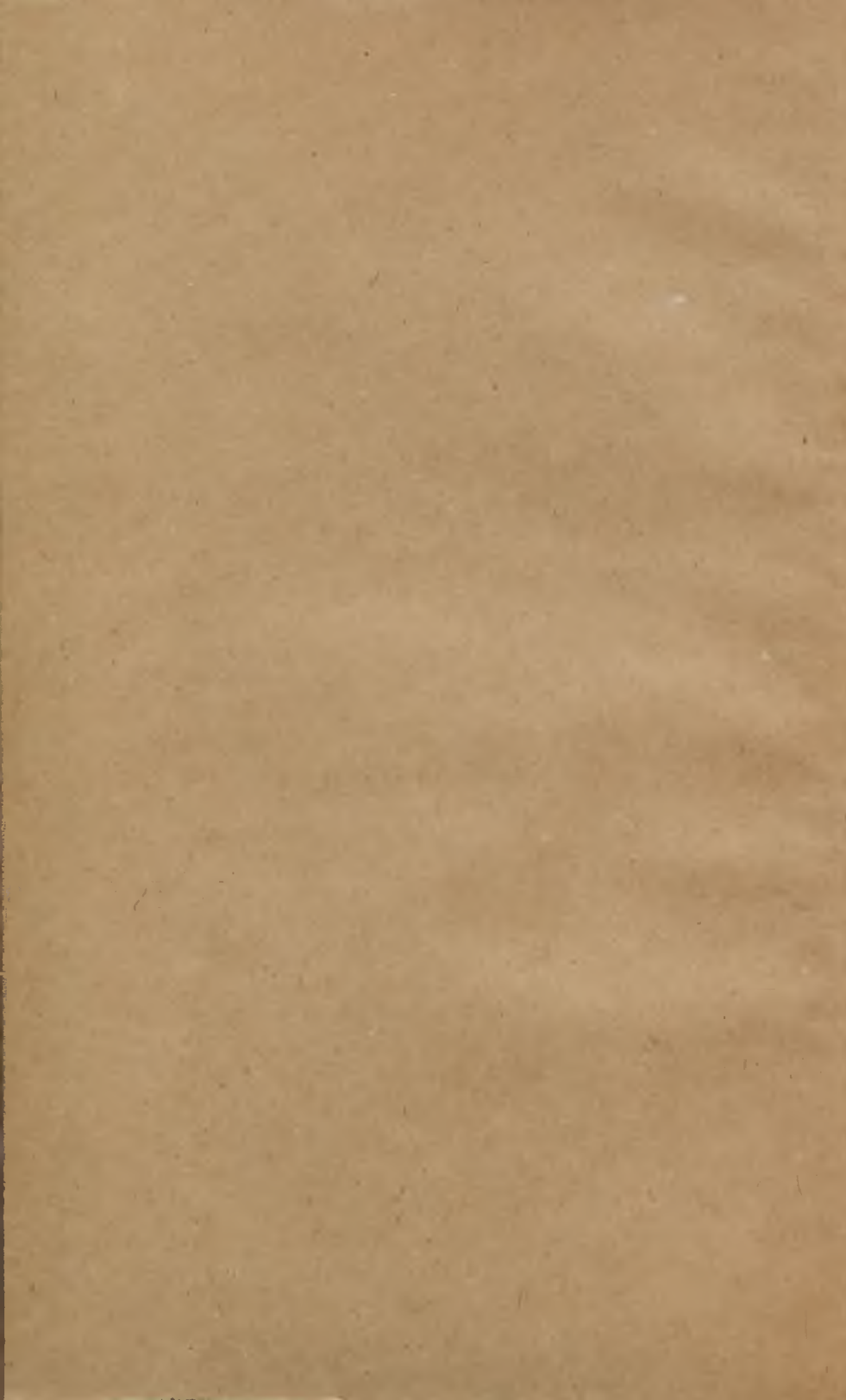

224.681

224681

KÖNYVTÁRI FÜZETEK

1. SZ.

SZERKESZTI KÖHALMI BÉLA

1. SZ.

679380

VKH

DIENES LÁSZLÓ:

WALTER HOFMANN KÖNYVTÁRI TÖREKVÉSEI

SZABÓ ERVINNEK
A „KÖNYVTÁRI FÜZETEK“ ELÉ IRT IRÁNYCIKKÉVEL

BUDAPEST, 1916

KIADJA LANTOS A. KÖNYVKIADÓHIVATALA,
MEHMED SZULTÁN-UT (MUZEUM-KÖRUT) 19.

Tartalom

<i>Szabó Ervin</i> : Háboruban — a Könyvtári Füzetek elé	3
<i>Dienes László</i> : Walter Hofmann könyvtári törekvései	7
Bevezetés	7
A könyvanyag megválogatása	10
A könyvközvetítés elmélete és egy célszerű közvetítő- módszer felépítése	14
1. Az indikátor-módszer	19
2. A nyíltpolc-rendszer	20
3. A kölcsönzőasztal-módszer	20
Az észszerű üzemforma	22
Segédeszközök az olvasóközönség áttekintésére .	27
Segédeszközök a könyvanyag áttekintésére	29
Az észszerű nagyságtípus	30
A gyakorlati kivétel és propaganda	32
A kritika	35
A könyvkölcsönzés hét parancsolata Walter Hofmann szerint	42
Irodalom	45

Háborúban -- a Könyvtári Füzetek elé.

Ha valaha hittük, hogy nincs szebb, jobb, erkölcsösebb hivatása a művelt embernek, minthogy értelme és érzelme tartalmát jó szívvvel kiöntse azok közt, akiknek e legemberibb javakból kevesebbjük van -- ez után a háboru után a legmagasabb kategorikus imperativusnak kell éreznünk azt.

Huszdik hónapjában a nagy mészárlásnak kevesen vannak már, akik a háborut nem legföljebb szükséges rossznak, hanem a nemzeti és egyéni tökélesbülés isteni eszközének tartják. Felelős államférfiak és kivált hadvezérek éppenséggel nincsenek ilyenek. Vilmos császár és kancellárja épp oly szerencsétlenségnek tartja, mint a legszélsőbb pacifista. S így aligha fog bármely oldalon ellenmondást fakasztani az a követelés, hogy amennyiben ennek az európai összeroppanásnak okai lelkiekben is vannak, a lelkeket új, más tartalommal kell megtölteni.

Hogy mi legyen ez új tudat tartalma, arról pártok és érdekcsoportok eleget fognak vitatkozni ez után is. S ez után is azok, akik nem tudják elképzelni, hogy valaki műveltséget másért akarjon terjeszteni, mint hogy pártot csináljon, bizalmatlansággal, féltékenységgel és ellenségeskedéssel fogják megnehezíteni azok munkáját, akik egyszerűen a kanti imperativus uralma alatt cselekesznek, amikor azt teszik, amit a közösség irányadó elvének és akaratának kívánnak és hisznek. Ami nem más, mint az a hit és az a vágy, hogy az emberi nem célja testi és lelki tökélesbülése; és hogy ennek eszköze az ismeretek gyarapítása, mélyítése és terjesztése, és az ennek útjában álló anyagi és szellemi és erkölcsi akadályok eltakarítása.

A háboru cikázó villám fényével mutatta meg, mennyi a tennivaló és mekkorák még az akadályok e téren. Az emberiség kezdeteinek legmélyéből szakadtak föl rég meghaltnak hitt ösztönök. És ösztönök és vulgáris szokások és megszokások uralma alatt

láttuk a nemzetek legműveltebbjeit is. Ijesztő valóságként ismertük föl az orosz filozófus, Lavrov Péter, megkülönböztetését a »kritikus kisebbség« és a »civilizált vadak« nagy többsége közt. És »a magas kultúra vadjainál« éppen magas kulturájuk legbántóbb ellentétéként éreztük tudásuk fogyatékoságát és ítéletük egyoldalúságát.

És ha ezért nagy okot látunk arra, hogy az intellektualizmus gőgje alábbhagyjon, hogy a műveltek magukba szálljanak, és ha Platon eszményi államát, melyben a bölcsek uralkodnak, egyelőre még távolabbi lehetőségnek látjuk, mint valaha — mégis azok számára, akiket hajlamuk a társadalmi munkamegosztás szervezésében a tudás és érzés közvetítése funkciójának vállalására vezetett ma sem látunk okot arra, hogy hajlamukat, akaratukat és cselekvésüket más utakra tereljék. Mert az emberi nem tökélesbülése számára sem látunk más célt, más utat és más eszközöket, mint azelőtt.

Csak a földadatot látjuk a megmaradottak számára nagyobb-nak, nehezebbnek. Nemcsak azért, mert pótolnunk kell mindazt, amit a háború a lelkekben a nemzedékek fáradságos munkájával fölhalmozott kulturajavakból elpusztított. Hanem azért is, mert a megnövekedett földadathoz kevesebben leszünk. Hány százan és ezren azok közül, akiket képességük és hajlamuk erre a munkára predestinált, százan és ezren a legjobb elmék és a legnemesebb szívek közül, haltak meg a csatamezőkön, rokkantak meg testileg és lelkileg minden, etikailag is magasabb munkára!

Ezért a kanti imperativus leghűségesebb követése sem tesz majd képessé, hogy elvégezzük a földadatot, ha nem helyezzük akaratunkat és cselekvésünket másik törvény: az energetikus imperativus uralma alá is.

Ne pazarolj energiát! — a háború tapasztalatai után nemcsak a technikai, a gazdasági, a politikai tevékenységnek lesz vezető elve, hanem a tudományok, a művészetek terjesztésének: a nevelés és az oktatás munkájának is.

Ha van nép és ország, amely mindnél inkább utalva van arra, hogy erőivel takarékoskodjék, hogy azokat csak jóra használja, hogy semmire se áldozzon többet, mint amennyinél kevesebb a kívánt eredményt nem lehet elérni, hogy erőit gondosan nemesisse, magasabb, hatékonyabb energiaforrásokká fejlessze, akkor bizonyára ez, a Kelet és Nyugat választómesgyéjén ingadozó, oly haladott, de annyira elmaradt magyar nép és magyar ország az.

A mi szegény országunkban minden jó intellektuális kezdés a mai körülmények közt, inter arma, erkölcsi elégtétel és esztétikai öröm. Ha még oly szerény, még oly gyöngye, még oly részleges is, mint ez a kis vállalat. De ha egyuttal út és eszköz az energetikus imperativus szellemében, akkor több, akkor cselekedet, előrelépés, fejlődés.

Azt hiszem, minden könyvtárreform ma az.

Ki merem mondani, hogy kulturális fejlődésünk: tudományos és egyéb értelmi és lelki energiáink gyarapodása és nemesítése ma a legszorosabban összefügg könyvtárügyünk állapotával. Hogy — a legjobbak kiválogatódását és érvényesítését biztosító gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokat feltételezve — a magyar tudományos munka eredményessége lényegesen attól függ, mily mértékben és mily körülmények közt áll rendelkezésére az a nélkülözhetetlen tudományos energiaforrás, a kutatásnak ma nélkülözhetetlen eszköze: a könyv; mennyi energiát kell arra fordítani, hogy létező tudomást szerezzen, mennyi energiába kerül, hogy hozzájusson, milyen energiákat kell áldoznia, hogy hasznát vehesse. És hogy — ismét a mellözhetetlen társadalmi viszonyokat feltételezve, (amelyek egyébként viszont feltételezik a műveltség eszközeit is) — oly hatékonysággal működik-e könyvtári szervezetünk, hogy valóban a legjobb könyveket juttatja el valóban a legolcsóbban, valóban a legtöbb olvasóhoz.

Könyvtári viszonyaink — minden szép statisztikai látszat ellenére — olyannyira elmaradottak nemcsak a messzebb Nyugattal, de még a szomszédos Béccsel szemben is, hogy csak a legnagyobb aggodalommal nézhetünk a háboru utáni pénzügyi politika elé, amely a kulturális föladatokkal szemben előreláthatólag még szűkebb marku lesz. Annál fontosabb majd a meglévő erők összegyűjtése, jó szervezése, gazdaságos fölhasználása. Mert ha elmaradottak vagyunk is: a kevés meglévőből sokkal többet lehet kihozni — teljes áttekintéssel, munkamegosztással és egyesítéssel, mindennemű energiakíméléssel.

És mert elmaradottak vagyunk, azért aggodó és féltékeny figyelemmel kell kísérnünk minden, akár bel-, akár külföldi kezdést, amelytől energiáink kímélését és gyarapítását várhatjuk: a közvélemény ébresztését, új könyvtártechnikai berendezéseket, módszereket, eljárásokat, új szervezési elveket, új könyvtárpolitikai problémákat és célkitűzéseket.

És mert az újjal és jobbal szemben az ellenállás a legnagyobb

ott szokott lenni, ahol a reform a legszükségesebb: nem szabad, hogy egy percig is pihenjünk, hogy a legcsekélyebb alkalmat is elmulasszuk a reform szükségének hirdetésére és bizonyítására. »Kell, hogy hitvallásunkat időről-időre megismételjük, hogy ki-mondjuk, mit helyeslünk, mit kárhoztatunk; az ellenfél ugyancsak megteszi« — mondja Goethe.

A fejlődés így sem lesz tulgyors. Mert a vélemények különbözők és a másképp vélekedőkéi nem okvetlen rosszabbak; és mert véleményeknél és eszméknél erősebb az, amit Kemény Zsigmond másik nagy háboru hangulatában az anyag természetének nevezett.

Ezért türelemmel is kell győznünk. Türelmetlenség könnyen eltávolíthat a céltől.

De mindenkép, minden ellenére és minden körülmények közt: nagyban és kicsinyben tennünk, cselekednünk kell, ha jobbat és tökéletesebbet akarunk. Mindenkinék a maga helyén, a maga, kis vagy nagy, fontos vagy kevésbé fontos funkciójában. A maga kis vagy nagy tehetsége szerint.

Azt hiszem, a Könyvtári Füzetek is tett lesznek, ha kicsiny, ha szerény, ha szinte jelentéktelen tett is.

1916 március.

Szabó Ervin.

Walter Hofmann könyvtári törekvései

A modern népkönyvtári mozgalom az utolsó tizenöt év alatt oly nagy léptekkel haladt előre Németországban s a sok fényes, új palota és a sok millió kölcsönadott könyv által annyira megszilárdult, az emberek gondolkodásával annyira egybeforrott; a népkönyvtár, mint népmívelő intézmény, annyira kiforrottnak s legalább is alapelveiben annyira megállapodottnak tűnt fel, hogy talán meglepő ma már új népkönyvtári törekvésekről beszélni. Hogy sokan tényleg úgy találják s nem is fogadják el Hofmann törekvéseit sem újaknak, sem helyeseknek, azt később látni fogjuk.

S ha a modern német népkönyvtármozgalom alapelveinek elméleti formulázását olvassuk, úgy, amint azt Reyer, Nörrenberg, Schultze és mások műveiben találjuk, alig tudjuk elképzelni, hogy mi újat lehetne azokhoz hozzátenni. Mert lehet-e világcsabban, szabatosabban és teljesebben meghatározni a modern népkönyvtár feladatát, mint Nörrenberg sokat idézett, klasszikussá vált soraiban: «A modern népkönyvtár nem jótékony-ság, intézmény, mint a régi, az alsóbb néprétegek szellemileg kiskorú tagjainak ártatlan szórakoztatására és elemi képzésére, hanem a népesség minden rétegének és minden csoportjának szánt művelődési intézet. Célja az iskola kiegészítéseképpen a szellemi képzés általában előmozdítani; önálló egyéniségek és jellemek képzését elősegíteni, amennyiben olvasmány által lehetséges. A pártok felett állva, az irodalom minden fajából gyűjti az értékeset és minden olvasónak azt igyekszik nyújtani, ami neki a legmegfelelőbb és leghasznosabb. Kellemes szórakozást és üdülést ad annak, aki a nehéz napi munka után pihenni akar; neveli az irodalmi ízlést s amennyiben eszközei engedik, a művészt; bevezet a tudomány elemeibe s oly magasra a tudományban, amennyire az olvasó emelkedni akar; csak a tulajdonképeni szaktudományokat hagyja a tudományos és a szak-könyvtáraknak; előbbre viszi az olvasót hivatásában, neveli, mint

állampolgárt s amennyiben hazájának dolgaival megismerteti, erősíti politikai öntudatát.»¹⁾

Ezzel a programmal indult utnak a modern német népkönyvtár-mozgalom. Kérdés: megvalósította-e e programot, a kivitel nem tért-e el nagyon az alapelvektől, nem felejtkeztek-e meg utközben a program egyik vagy másik talán igen fontos pontjáról? Igen komoly vélemények szerint a program három nagyon fontos pontjáról legnagyobbbrészt tényleg megfeledkeztek: 1. az irodalom (minden fajából gyűjti az értékeset; 2. és minden olvasónak azt igyekszik nyújtani, ami neki a legmegfelelőbb és leghasznosabb; 3. nevelik az irodalmi ízlést. E vélemények szerint a népkönyvtárak legnagyobbbrészt nem válogatják meg jól könyvanyagukat (első és harmadik pont ellen való vétség), és nem gondoskodnak arról, hogy minden olvasó a neki való könyvet kapja. Ide iktatunk két véleményt a modern német népkönyvtárakról, az egyiket Paul Ernst írta le 1911-ben a »Kunstwart«-ban,² a másikat R. Waclawiak a »Neue Zeit«-ban 1908-ban. Tehát egy költő és esztétikus és egy szakszervezeti tisztviselő. Paul Ernst így ír: »A népkönyvtárak könyvanyagát igen gyakran kritikátlanul válogatják össze. S ehhez járul még az is, hogy a kölcsönzés által valósággal nevelik gondolkozás nélküli betűfalásra az embereket. S az évi statisztikákban pompáznak a kikölcsönzött könyvek számával és a népnek e butítását és bolondítását úgy állítják be, mintha a műveltség terjedése volna«. — Sulyos vádak. A hibára közelebről rámutat a szakszervezeti tisztviselő bírálata: »Bizonyára az az olvasó, aki jó iskolai kiképzésben részesült s akinek türhető irodalmi ismeretei vannak, fog boldogulni a községi könyvtárak nagy katalógusaival, hozzá fog szokni elég hamar ahhoz a tisztán gépies elintézéshez, mely ezekben szokásos, minthogy tudja, mit akar. De hogy a munkásoknak többre van szükségük egy könyvkölcsönző intézetnél, arra nézve világos bizonyítéku szolgál az, hogy pl. Berlinben szakszervezeti könyvtáraink olvasóinak nagyrésze 10 és 20 pfenniget elutazgat, órák-hosszat uton van, hogy egy könyvet vegyen ki magának a szakszervezeti könyvtárból, noha közelében van egy városi könyvtár. A szervezett munkások és munkásnők, különösen pedig a fiatalok teljes joggal többet kívánnak a könyvtártól a gépies elintézésnél«.

¹ Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 3. Aufl. 8. Bd.

² Megjelent a Volksbildungsarchiv-ban is, Bd. 2. p. 438.

A súlyos kritika tehát nem általában a könyvtárak ellen, hanem működési módjuk, azon felületesség ellen irányul, mely éppen munkájuk középpontjában, a kölcsönzésben nyilvánul. »Mechanizálás, tömegmunka, számkultusz, mindez csak egyetlen egy alaphibának különféle jelentkezési alakja, amely a nép szellemi egészségéért fáradozókat és a komolyabb természetűeket gond-
dal vagy kedvetlenséggel tölti el.«³ Hogy a könyvtár-mozgalom ebbe a téves irányba tévedt, érthető, mivel a nagy számokra és az imponáló arányokra szüksége volt azok elnémitására, akik a népkönyvtár szükségességét tagadták. De amikor a könyvtár minden erejével nagy kölcsönzési számok elérésébe fektette, elhanyagolta az egyes olvasót, aki a mechanikus kiszolgálás mellett tanácstalanul, magára hagyatva állt a könyvek tömege előtt s nem tehetett jobbat, minthogy lutrit játszon a könyvekkel: 5—10 könyvet is kölcsön kellett vennie, míg egyre talált, melyet elolvas-
hatott. A nagy üzem eredménye így nem sok ember ellátása volt sok olvasmánnyal, hanem sok kölcsönzés kevés olvasóval. Lelki eredménye pedig: lapozgatás, irodalmi felületesség megszokása, tervtelen betűnyelés, számtalan könyv átolvasása belső fejlődés nélkül. Ez az, ami a súlyos kritikákat a könyvtárra vonta.

Walter Hofmann nagy érdeme, hogy szinte erőszáko-
san fellármázta a német könyvtári közvéleményt, hogy e súlyos vádak mellett nem szabad elmenni, nem szabad megelégedni a könyvtárpolitikában a »laissez faire, laissez aller« kényelmes mód-
szerével mert a népkönyvtár nem érte el célját azzal, hogy néhány ezer ember korcsma helyett könyvet olvas. »Minden könyvtáros tudja saját tapasztalatából, hogy a kölcsönző a köl-
csönvett könyvvel haza s nem a korcsmába megy. Ha ezenfelül feje és szíve számára is visz valamit, annál jobb«. Ez valóban vajmi kevés eredmény volna s méltán mondhatnók, hogy ezt olcsóbban is el lehetne érni. De Ladewig sem elégszik meg eny-
nyivel. Pár sorral lejjebb ezt írja: »Mindenki igyekszik véden-
ceit megóvni attól, hogy olyan könyvekhez jussanak, melyek sem szellemi fejlődésüket nem mozdítják elő, sem gyakorlati hasz-
nukra nem szolgálnak«.

Hofmann minden erejével ellene szegül, hogy a könyvtár-
mozgalom a nagy kölcsönzési számok és a sekély népművelő

³ W. Hofmann: Merkpunkte zum volkstümlichen Bibliothekwesen. (Dürerbund) p. 4.

⁴ Ladewig: Politik d. Bücherei. p. 59.

munka lejtőjén lejjebb csusszon. Minden eszközt felhasznál a könyvtár szociálpedagógiai rendeltetésének és aktív népművelő munkásságának hangsúlyozására és előtérbe hozására. »Segítség a szellemi fejlődésben, ezt kell népkönyvtáraink ajtóit fölé írunk. De lehetetlen a segítség e nehéz területen világos és mély céltudat és tervszerűen kidolgozott módszerek nélkül«. ⁵ S álláspontjának megfelelően részletesen kidolgozza a »népművelő« könyvtár (Bildungsbibliothek) elméletét s mint aktív könyvtárszervező alapelveinek megfelelően megszervezi előbb a dresden—planeni népkönyvtárat, majd a lipcsei városi könyvtárakat. Minthogy pedig a kölcsönzésben találja a könyvtár működésének súlypontját — »In der Ausleihe liegt der Schwerpunkt der Bibliothek« mondta Jaeschke — olyan kölcsönzési rendszert dolgoz ki, mely a népkönyvtárak mai tömegmunkája mellett lehetővé tegye az olvasók egyéni kezelését. E rendszer elméleti kidolgozása a kölcsönzés valóságos filozófiája, senki előtte nem analizálta oly mélyrehatóan a kölcsönzés technikáját s a vele kapcsolatos lelki momentumokat. ⁶

Azonban a kölcsönzés — a könyvközvetítés — megfelelő megszervezése még nem elégséges feltétele a célszerű szociálpedagógiai munkának: rossz könyvek a legmegfelelőbb módszer szerint kikölcsönözve sem fogják emelni a műveltséget. Éppen olyan fontos kérdés tehát a könyvtár anyagának összeállítása. S ez a két pont az, — a könyvanyag megválasztása és a kölcsönzés mikéntje — melyben Hofmann erősen hangsúlyozott és nagyon határozott állásfoglalásával élesen szembekerül a német könyvtárosok tekintélyes részével. A könyvtárpolitika e két sarkalatos problémájával szemben elfoglalt álláspontja jellemzi Hofmann törekvéseit, azért is ezek ismertetése legmegfelelőbben e két kérdés szerint csoportosítva történhetik.

A könyvanyag megválogatása

Minden könyvtár azon az alapgondolaton épül fel, annak az alapgondolatnak kifejezője, hogy az olvasás hasznos dolog. Talán vannak, akik ezt vitatják, de aligha a könyvtárosok közül kerülnek ki. Arról azonban, hogy az olvasás minden körülmé-

⁵ W. Hofmann: Der Krieg und die Volksbibliotheken. 1915. p. 6.

⁶ A Volksbildungsarchiv-ban megjelent nagy tanulmányában: Organisation des Ausleihdienstes in der modernen Bildungsbibliothek. 1909—13.

nyek között hasznos-e, már a könyvtárosok között is lehet nézetkülönbség. »Bátor optimizmus, feltétlen hit a könyvben s az olvasás minden körülmények között fennálló nagy hasznában, ez jellemzi a régi és új népkönyvtár-mozgalom elméleti és gyakorlati előharcosait«. ⁷ Pedig kérdés tárgya lehet, vajon bizonyos előfeltételek, bizonyos előkészítő képzettség nélkül tényleg hasznos-e az olvasás? Vajon nincsenek-e veszélyei az olvasásnak, nincsenek-e az olvasmány jótékony hatásának határai, melyeken túl az értelem értelmetlenség, a jótétemény csapássá lesz? Vajon az olyan olvasás, mely nem hatol az olvasó lelkéig, ér-e valamit s többet ér-e csak azért, mert százezer és millió lélekben ismétlődik? Találóa mondja Hermann Hesse: »Az élet rövid s a tulvilágon senkitől sem fogják megkérdezni, hogy hány könyvet olvasott. Azért is oktalan és haszontalan dolog értéktelen olvasmánnyal tölteni az időt«.

De ha nem minden olvasmány hasznos, a könyvtáros kötelessége kiválogatni a hasznost a haszontalanok közül. Egész más lesz tehát annak a könyvtárosnak a könyvtára, aki azt vallja, hogy minden olvasmány minden körülmények között hasznos, mint azé, aki azon az állásponton van, hogy csak bizonyos fajta olvasmány hasznos. S pedig nem csak könyvanyaga lesz más, egészen más lesz közönsége is. »Denn keine Leserauswahl ohne Bücherauswahl und umgekehrt keine Bücherauswahl ohne Leserauswahl.« ⁸ Tehát a könyvanyag megválasztása határozza meg jórészt a könyvtár közönségét is. Ez pedig azt jelenti, hogy aki könyvet kiválaszt, közönséget is kiválaszt, tehát látszólag feladja a modern népkönyvtár egyik legjobban hangoztatott alapelvét: az általánosságot. Látjuk tehát, mily fontos kérdés a könyvmegválogatás kérdése: az egész könyvtárpolitikára mély kihatással van. S Hofmann törekvéseinek ellenesei leginkább tényleg ebbe a kérdésbe kapaszkodnak, mikor törekvéseit támadják.

Hofmann elméletileg keveset foglalkozik a kérdéssel. Ugy látszik magára nézve teljesen eldöntöttnek veszi a dolgot, melyről nem érdemes vitatkozni sem többé. Pedig nagyon határozott és éles álláspontot foglal el itt is. Csak irodalmi értékű munkát kíván felvenni a könyvtár anyagába. Azonban: »Ez a

⁷ Hofmann: Über Bücher u. Bücherlesen. Volksbildungsarchiv, Bd. 2, p. 127.

⁸ Volksbildungsarchiv, Bd. 3, p. 658.

felfogás nem tévesztendő össze sem egy tudományoskodó, sznobkodó esztetizálással, sem a népesség bürokratikus gyámkodásával. A szórakoztató, az egyszerű, a durva és erőteljes, sőt az ártatlanul-könnyű sem kell, hogy száműzessék népkönyvtárainkból, de igen a sekély, az érzésferditő, a «semmi-csak-befü» minden alakjában.»⁹ Hosszasabban nyilatkozik a könyvmegválogatás alapelvéről a lipcsei könyvtárak Bugra-ra készült kiadványában. »De még kevésbbé helyénvaló ezt az irodalmat Marlitt, Heimbürg, Werner, May, Eschstruth, stb.), mely ugys mindenütt már segítség nélkül is érvényesíti magát és e szükségletet, mely kielégítését igen nagy mértékben megtalálta mindig és mindig meg is fogja találni — még kevésbé helyénvaló ezt az irodalmat és ezt a szükségletet még a modern népkönyvtárban is a közpénzek jelentékeny felhasználásával is támogatni és elősegíteni. Azt kell támogatni és elősegíteni, ami a banalitással, az érzésferditővel, az izléstelennel, az érzéki és lelki műveletlenséggel való küzdelmében mindig a rövidebbet huzza: az igazit, azt, ami a romlatlan érzékekből, az eleven lélek megindulásaiból született, ami azonban nem szükségképen mindig a nagy és jelentékeny. Aki a nagyváros sivárságában ezen ital után sóvárog, annak kell segíteni, annak kell a város nyilvános könyvtárainak a forrásokat megynitni.»¹⁰

Ez azonban nem adná meg a kellő alapot a válogatásra, mivel jogosan lehet felhozni ellene azt, hogy azok, akik Marlittot és May-t akarnak olvasni, épen úgy (ha nem jobban) fizetik az adót, melyből a könyvtár táplálkozik, mint a többiek, akik «irodalmat» keresnek a könyvtárban.

Arra az ellenvetésre, hogy irodalmi értékű munka nincs elég ahoz, hogy egy könyvtárt össze lehetne állítani belőlük, a lipcsei könyvtár katalógusára utal, melyben csak jó könyvek szerepelnek és mégis minden igényt kielégíthetnek.

A legsúlyosabb ellenvetés azonban a könyvek irodalmi érték szempontjából történő megválogatása ellen az, hogy az ilyenképen összeválogatott könyvtár eleve lemond az olvasók igen nagy tömegéről, azokról, akik a kizárt egész és fél-ponyvát akarják olvasni s ezáltal megszűnik általános könyvtár lenni. Pedig: Die Volksbüchererei kann auf keinen Leser verzichten — a népkönyvtár egy olvasóról sem mondhat le —

⁹ Der Krieg u. die Volksbibliotheken, p. 6.

¹⁰ Leipzig. Städtische Bücherhallen, p. 10 és köv.

a népkönyvtár sokat hangoztatott jelszava. Annak, aki a könyvtárba jön, mondja Ladewig, valamilyen irodalmi érdeklődése van, ha még oly csekély is az. Az ilyenek a könyvtár jövődöbeli meghódítottja, akik elvesznének a könyvtár számára, ha táplálékukat nem találnák meg. Ezekért kell Karl May-t s társait tartani. A népkönyvtár nem mondhatja magáról, hogy gögösen és megvetően bánt az ilyen érdeklődésű emberekkel. «Hogyan remélhessük, hogy a szennyirodalomnak valaha alá láshatjuk talaját, ha lemondunk arról, hogy az arra hajlamosakat minden eszközzel lekölessük s ha csak azon jobb izlésű emberekre várunk, akik gyakran a «magasabb érdeklődést» csak elhítni akarják. Türelem és körültekintés minden nevelés alapja, nem pedig otromba neki-vágás. Valóban túl messze mennek azok, akik az embereket csak azért, mert Franz Hofmann, Elisabeth Wernert, vagy Marlittot olvasnak, ki akarják üzni a könyvtárból.»¹¹

Hofmann a multból ránk maradt babonának tartja azt a felfogást, hogy a népkönyvtár egy olvasóról sem mondhat le, melyre a népkönyvtárnak nincs többé szüksége, sőt ellenkezőleg inkább arra, hogy az ilyen, csak terhet jelentő olvasókat lehetőleg távoltartsa magától. A «réálpolitikusok» a félponyvairodalmat nagyon jól bevált eszköznek tartják nagy tömegeknek a könyvtárba csábítására. Ha ez igaz, annál inkább ki kell zárni ezt az irodalmat — mondja Hofmann. «Melyik német népkönyvtár panaszkodik a kevés használat miatt? Vagy megfordítva: melyik népkönyvtár nem panaszkodik rendelkezésére álló személyzetével és eszközeivel arányban nem álló tulságos nagy használat miatt? Nem az üzem tulterhelése-e a fő ellenvetés az egyéni kölcsönzés népnevelő munkájának elvben általában jogosnak elismert követelménye ellen? Tényleg! — Amire szükségünk van, az nem üzemünk még továbbmenő megterhelése az izléstelen-ségnek és műveletlenségnek tett mindig messzebbmenő engedmények által, hanem ellenkezőleg üzemünk felszabadítása! S nincs észszerűbb és jogosabb könnyítés, mint az, mely akkor lép be, ha számot adunk magunknak a nyilvános népkönyvtár valóságos értelméről és céljáról.»¹²

E Jaeschke azzal vádolja Hofmann, hogy túl nagy súlyt fektet az ismeretterjesztő irodalomra s nem értékeli eléggé a szépirodalom művelő hatását. Amint Jaeschke megjegyzéseiből ki-

¹¹ Ladewig; Pol. d. Bücherei, p. 64.

¹² Leipzig, Städtische Bücherhallen, p. 11.

tűnik, e vádat Hofmann statisztikáira alapítja, melyek az ő könyvtárában nagyobb percentjét mutatják az ismeretterjesztő irodalomnak, mint a normális. Jaeschke erősen túloz, mikor a következőket mondja: «Ha a népkönyvtárt valóban az «új irány» értelmében népművelő vagy inkább tanító intézetnek akarjuk tekinteni, akkor legyünk egészen következetesek s dobjunk ki minden szórakoztató irodalmat... Csak ismeretterjesztő könyveket vegyünk fel s a szépirodalomból csak a legjelentékenyebb műveket... Ha ezt következetesen kivisszük — nemsokára odajutunk, hogy egy új népkönyvtár szüksége fog előállani.»¹³ Ilyeneket Hofmannnak csak az tulajdoníthat, aki nem ismeri vagy felreisméri törekvéseit. Ugyanez a Jaeschke írja pár oldallal később: «Irodalmi értékűnek kell lenni minden könyvnek, melyet a népkönyvtárba helyezünk... Ezeket (Marlitt, Heimbürg, Werner, stb.) ki kell rekeszteni a könyvtárból.» Hofmann sem állapítja meg magasabban az alsó határvonalat.

A könyvközvetítés elmélete és egy célszerű közvetítő módszer felépítése

Az észszerű munka alapelve azt követeli, hogy az eszközt a célhoz és a feldolgozandó anyaghoz alkalmazzuk. A cél mellett tehát tisztában kell lennünk azzal is, hogy milyen az az emberanyag, mellyel a nyilvános könyvtárnak dolgozni kell.

A modern nyilvános könyvtár természeténél fogva minden népréteghez fordul, tehát az emberanyag, mellyel dolgoznia kell, ép olyan változatos, mint a társadalom maga. Tehát úgy kell berendezkednie, hogy a társadalom minden rétegét ki tudja elégeíteni. Minthogy azonban az alsóbb néprétegek azok, melyeknél felvetődik az a kérdés, szükségük van-e a vezetésre vagy sem, (amire adott igenlő vagy tagadó válasz fogja meghatározni a közkönyvtár szervezetét) e rétegek lelkivilágának mélyebb ismeretét nem nélkülözhetjük. S Hofmann nagy apparátussal fog a modern városi munkás lelkiéletének a könyvtár berendezésére mérvadó vonásainak tisztázásához. A Volksbildungsarchiv-ban megjelent terjedelmes értekezésének jó nagy részét «Zur Psychologie des Proletariats» c. fejezet teszi ki.¹⁴

A könyvtár szervezetének szempontjából a kérdés tárgya az,

¹³ Jaeschke; Leitfaden, etc. 1913. p. 13—14.

¹⁴ Volksbildungsarchiv, Bd. I. p. 27—341.

hogy egységes, esetleg csak nagy, tipikus vonások szerint elkülönülő emberanyaggal van-e dolga a könyvtárnak vagy pedig el nem skatulyázható egyéniségekkel. Mert a válasz szerint alkalmazhatunk egy mehanikus, egységes módszert / vagy pedig minden egyes esetben egyénenként más-más módszert kell keresnünk. Általánosan elterjedt felfogás, mely közös ugy azokkal, akik a munkásságot szellemileg alacsonyabb fokra helyezik, mint azokkal, akik amellett, hogy e nézetet osztják, a munkást bármily magas foku fejlődésre képesnek tartják (Scherl-féle könyvtárak), valamint a szociológiai módszerekkel dolgozó Sombarttal, aki arra az eredményre jut, hogy a modern városi proletár egy csak kritikára beállított észlény, aki mint ilyen csak szám, üres »Kulturklischee« — mindezekkel közös az a felfogás, mely szerint a munkások lelkiélete egyforma, ugyanazon típus folytonos ismétlődése, mindig a proletár, az egyszerű ember, a munkás. E nézet cáfolatára s az ellenkező bizonyítására, mely szerint a munkásság lelkivilága éppen olyan színes és változatos, mint a gazdagabb osztályoké, mely szerint pszichikai szempontból nem létezik a munkás, a proletár, hanem a közös vonásokon belül egyéniségek vannak, sokféleségek és sokféleségre való hajlandóságok a legkülönfélébb szempontokból, a fejlődés iránya, foka és gyorsasága szempontjából — e tétel bizonyítására Hofmann a legkülönbözőbb forrásokból eredő bizonyítékokat hordja össze: a munkásköltők megnyilatkozásait, munkásönéletrajzok emlékezeit és vallomásait, Rade által gyűjtött feleleteket, ezek mellett a munkásokat kitűnően ismerő Classen és Hennig tapasztalatait, végül modern munkásokkal dolgozó könyvtárak kitűnően szervezett, részletes statisztikai eredményeit. Ezen objektív alapon vezetett lélektani tanulmány nagyon érdekes és meggyőző s különösen a könyvtári statisztika készítése s felhasználása szempontjából igen érdekes és tanulságos. De mivel nézetünk szerint a tétel bizonyításra ugy sem szorul, feleslegesnek tartjuk a továbbiakra nézve a gondolatmenet részletes ismertetését s mint önmagától értődő igazságot, melynek tagadása szorulna bizonyításra, elfogadjuk, hogy a munkásrétegekkel dolgozó könyvtár nem egy végtelenszer ismétlődő típussal áll szemben, hanem végtelenszer megújuló s változó egyéniségekkel.

Azonban a modern nyilvános könyvtár nem csak a munká-

sokhoz fordul, hanem, mint egységes népmivelő intézmény, a népesség mindegyik rétegéhez. Ezen új társadalmi rétegekkel ismét új lelki dispoziciók, új érdeklődési körök és új fejlettségi fokozatok lépnek azokhoz, melyeket a munkásság a maga körén belül felmutat. S még tovább megy a differenciálódás, mert ezeken a rétegeken belül sem egyformák, típusok az emberek, hanem épen úgy, mint amott, itt is a végtelenig szétágazó, sokféle egyéniségek. S ugyanez áll az egyes társadalmi osztályokra, hivatásokra, nemekre és korosztályokra mindegyik rétegen belül.

Tehát ha a nyilvános könyvtár az eszköz filozófiája második alaptételének tekintetbe vételével akarjuk felépíteni, azaz az eszközt az anyaghoz akarjuk alkalmazni, a következő három tételt kell alapul vennünk: 1. a nyilvános könyvtárak közönsége társadalmi állására, korára és nemére nézve rendkívül sokféle; 2. rendkívül sokféle ez a közönség lelki összetétele szempontjából is: különbözők érdeklődésének tárgyai, különbözők azok a szempontok, melyek alatt e tárgyakat szemléli, különböző a szemlélés erőssége és finomsága; 3. s a kétféle sokféleség nem fedi egymást: a társadalmi állás, a kor és a nem ugyan befolyással van a lelki összetételre, azonban e külső feltételek által létesülő sokféle nem azonos az egyéni lelki összetétel messzemenő belső sokféleségével.

Sokféle az anyag, a közönség, sokféleképpen kell lenni az eszköznek, azaz első sorban a könyvanyagnak. Amintohogy a közönség sokfélesége több irányú, azonképpen több irányú lesz a könyvanyag sokfélesége is.¹⁵ Sokféleképpen kell lennie a könyvanyagnak a tartalomra nézve: a tudományos- és szépirodalom minden ágának képviselve kell lenni; a tartalomra belül az irányra és felfogásra nézve: minden iskolának, irányzatnak, felfogásnak és véleménynek szóhoz kell jutni; a tartalomra és irányra belül a nehézségi fokra nézve: minden témánál és mindenféle felfogásnál minden értelmi képességre és minden fejlődési fokra számítani kell. Tehát a modern népkönyvtár könyvanyaga a legkülönbözőbb, de egymást kölcsönösen kiegészítő sokféleségek komplikált rendszerét mutatja, mely a könyvtáros által már előre felállítva, a polcokon vár az eljövendő olvasók ép olyan komplikált, megfelelő sokféleségére.

Matematikailag beszélve, a könyvtáros tehát két halmaz-

¹⁵ W. Hofmann: Die Organisation der Freien öff. Bibliothek Dresden-Plauen. = Concordia, 1909. Nr. 15.

zal áll szemben, azaz inkább, két halmaz között áll: egyfelől a könyvek halmaza, másfelől az olvasók tömege; kötelessége közvetíteni a két halmaz között, azaz a könyveket az olvasókhoz juttatni. Azonban e halmazok nem homogének, tehát nem lehet bármelyik tetszőleges tagot az egyikből a másik bármelyik tagjához rendelni, azaz nem a könyvet kell az olvasóhoz juttatni, hanem egy bizonyos könyvet egy bizonyos olvasóhoz. A könyvek halmazában megfelel mindegyik kötet (mert így kellett összeválogatni) egy olvasónak az olvasók tömegében: tehát a közvetítés e két rendszer között csak akkor lesz észszerű és célszerű, ha a két rendszerből az egymásnak megfelelő tagokat hozom össze: mindegyik könyvet éppen azzal az olvasóval, amelyekre gondoltam, mikor a könyvet a könyvtárba bevettem, azaz, amelyek tárgykörénél, előadásmódjánál és irányánál fogva éppen annak az olvasónak felel meg legjobban.

Minthogy azonban tömegekről van szó — nagyon sok könyvről és nagyon sok olvasóról — a könyvtáros e közvetítő munkája, mellyel a könyvet az olvasóhoz juttatja, tömegmunka, tehát rá is alkalmazni kell minden tömegtermelés és tömegmunka legelső gazdasági alapelvét: a lehető legkisebb erőfeszítéssel a lehető legnagyobb teljesítményt szolgáltatni.

A népkönyvtár szervezőjének fő feladata tehát ezek szerint e közvetítő munka, azaz a kölcsönzés aktusának olyan alakítása, hogy a kifejtett két alapelv egyformán érvényesüljön. Tehát a feladat: a megfelelő könyvet s pedig a legkisebb energiafeszítéssel juttatni az olvasóhoz.

A kölcsönzés aktusa két egymástól független aktusra bontható: 1. annak meghatározása, hogy melyik könyv való az olvasónak; ezt nevezhetjük a »meghatározó« aktusnak; 2. a könyv kiadásának fizikai aktusa, melyet az előbbire való vonatkozással »végrehajtó« aktusnak nevezhetünk. Ha észszerű kölcsönzést akarunk, e két aktusnak mindig párhuzamosan kell haladni, azaz minden végrehajtó aktusnak egy meghatározó aktusra kell vonatkozni és minden végrehajtó aktust egy meghatározó aktusnak kell megelőzni. A két aktus azonban egymástól függetlenül is végrehajtható, semminemű természeti összefüggés sincs a kettő között, úgy hogy a fenti követelmény nem az aktusok lényegéből, hanem csak az aktusok céljából következik. A két aktus kombinációja ilyenképen a kölcsönzés szervezésének legnagyobb problémája.

A két aktus annyira független egymástól, hogy kivitele más-más személyre eshet. A könyvtárpolitikusok két táborra oszlanak arra nézve, hogy kit illet a meghatározó aktus: az olvasót-e vagy a könyvtárost. S aszerint, hogy egyikre vagy másokra bizzuk a meghatározó aktust, másképen fog alakulni a könyvtár szervezete s pedig nemcsak technikai részében, hanem a szervezet és munkamódszer alapjaiban.

De akármelyik félnek juttatjuk is a meghatározó aktust, kétségtelen, hogy a kölcsönző aktus a könyvtár működésének legfontosabb része, a centrális, a fő aktus. Minden más, mely még ehhez járul, mellékaktus. E mellékaktusok részint a meghatározó aktust előkészítő aktusok, részint a végrehajtó aktusra vonatkozó ellenőrző aktusok. A meghatározó aktusnak a könyvtár anyaga szerint kell irányulni, tehát szükséges, hogy a meghatározó aktust egy megállapító aktus előzze meg. Azonban némelyik könyv kölcsön lehet, úgy hogy a megállapító aktust kísérni kell egy korlátozó aktusnak, mely megállapítja, hogy mi van jelen a könyvtárban. Ezek az előkészítő aktusok. Az ellenőrző aktusok részben feljegyző, részben felmentő aktusok: az előbbiek az egyes kölcsönzési esetek adatait jegyzik fel, az utóbbiak a könyv visszaadását ismerik el. Az ellenőrző aktusok kivételével az összes többi aktust végezheti maga az olvasó is. Itt mutatkozik azonban annak a kérdésnek mélyreható jelentősége, ki végzi a meghatározó aktust. Mert ha az olvasó végzi, természetes, hogy az előkészítő aktusokat is neki kell végezni, tehát ez esetben olyan mutatókat és apparátusokat kell készíteni az előkészítő aktusok végrehajtására, melyek az olvasó kezébe adhatók. Ha a könyvtáros végzi, a mutatók és készülékek a könyvtár belső berendezéséhez tartoznak, ennél fogva egészen mások lesznek s talán a kölcsönzési folyamat egészen más helyére lesznek beillesztve. De nemcsak a könyvtár technikai berendezését határozza meg a meghatározó aktus hovatartozása, hanem a személyzeti kérdést is. Mert amire képes az olvasó, arra nem kell képesnek lenni a könyvtárosnak s megfordítva. Ha tehát az olvasó végzi a meghatározó aktust, a kölcsönző asztalnál elég egy ügyes és pontos írnok; ellenkező esetben nagyon képzett egyéniségre van szükség, aki az olvasó helyett el tudja végezni a meghatározó aktust. A kérdés tehát ez: milyen következményekkel jár az, ha elhatározzuk, hogy a meghatározó aktust vagy az olvasónak vagy pedig a könyvtárosnak kell végezni,

ha ezen elhatározás alapján bizonyos eljárási módokat dolgozunk ki s ha az eredmény a kölcsönzések legtöbb esetében azt mutatja, hogy álláspontunk tarthatatlan?

Erre a kérdésre, mely a népmivelő könyvtár (Bildungsbibliothek) életkérdése, legegyszerűbben a kölcsönző-módszerek három fő típusának analizisével felelhetünk.

1. Az indikátor-módszer. Az indikátor könyvmutató az olvasók számára: mechanikusan megmutatja, hogy a kívánt könyvek közül mi van jelen a könyvtárban. (Legegyszerűbb sémája. egy nagy dominóláda van felállítva a fal mellett; minden könyvnek megfelel egy dominó, mely élével van felállítva a ládában; a dominó egyik éle zöld, másik piros; ha a zöld van kifelé fordítva, a könyv bent van, ha a piros, a könyv kölcsön van.) Az indikátor az olvasóra bizza a korlátozó (a kívánt könyv bent- vagy kintlétét megállapító) aktust, tehát a meghatározó aktust is, mivel az csak ennek egy része. Az indikátor eljárás tehát feltételezi, hogy minden olvasó meg tudja határozni, hogy melyik könyv való neki. Mert különben az egész indikátor lelkiismeretlen játék volna.

Azonban nincs olyan könyvtáros, aki azt állítaná, hogy minden olvasó meg tudja állapítani, melyik könyv neki való és melyik nem, hogy tehát érett volna az indikátor használatára. A vélemények csak abban térnek el, hogy az olvasók hány százaléka érett rá s hány nem. Az, aki nem ismeri az olvasó természetrajzát, úgy oldaná meg a kérdést, hogy állítsunk indikátort a közönség azon részének, amelyik érett használatára s utasítsuk a kölcsönzőasztalhoz másik részét, amelyik nem tudja még kiválasztani olvasmányát. Aki ezt ajánlaná, elfeledkezne arról a régi pedagógiai alaptételről, mely szerint a nevelő hatás annál nagyobb, minél kevesebbet vesz belőle észre s minél aktivebb marad az, akit nevelni akarunk. Ha tehát a könyvtáros a befolyást akar gyakorolni a könyv kiválasztására, a befolyásnak feltűnés nélkül kell történni s sohasem szabad az olvasónak azt érezni, hogy a könyvtáros megváltoztatta az ő választását, hogy befolyást gyakorolt elhatározására. De ebből az következik, hogy a beavatkozás nem lehet különleges eljárás, mely csak az olvasók egy részére nyer alkalmazást, valamint sohasem vonatkozhatik közvetlenül az olvasó elhatározó aktusára vagy ennek eredményére. Ellenkezőleg: a beavatkozásnak a meghatározó aktussal összefüggő, de az olvasóra nézve közö-

nyős mellékaktusok útján kell belopózni; az elhatározás (a könyv-kiválasztás) alapjául szolgáló anyag (szerző nevek, könyvcimek) esetről-esetre való kiválasztásában, bizonyos részének odakinálásában vagy elhallgatásában történik az észrevétlen beavatkozás. De a döntés mindig az olvasóé legyen, ha csak látszólag is. Ha azonban nem akarjuk a könyvtáros, «az eleven indikátor» munkáját lehetetlenné tenni, nem bocsáthatjuk előbb az olvasót a mehanikus indikátor elé.

Ha tehát szükség van a könyvtáros beavatkozására és igaz az, hogy a beavatkozásnak feltűnés nélkül valónak kell lenni, akkor el kell vetnünk az indikátort, mely ezt lehetetlenné teszi.

2. A nyílt-polc rendszer (open-access). A nyílt-polc rendszer alapelvében közeli rokona az indikátor rendszernek. Mint emez, feltételezi, hogy minden olvasó meg tudja ítélni, hogy egy könyv neki való-e vagy sem. A különbség csak az, hogy a nyílt-polc rendszer jobb alkalmat nyújt az olvasónak ítélete megalkotására, amennyiben a sokszor semmitmondó címek helyett magukhoz a könyvekhez engedi választása megejtése végett. Kétségtelen, hogy a nyílt-polc rendszernek igen nagy előnyei vannak; annyira, hogy egy ideális olvasóközönség részére a legideálisabb a nyílt-polc rendszerű könyvtár.¹⁶ Azonban ez az ideális olvasóközönség még nem létezik, az olvasók legnagyobb része ma még a könyvek lapozása által sem tudja megítélni, hogy egy könyv neki való-e vagy sem. A könyv felütése és megtekintése az egyszerűbb olvasónak alig mond többet, mint a címe a katalógusban, az elhatározó aktus kivételében a könyvtáros segítségét nem pótolja, ennél fogva alapelvében éppen olyan kifogások alá esik, mint az indikátor-rendszer. A nyílt-polc rendszer a jövő könyvtárának rendszere, de előbb rá kell nevelni a közönséget.

3. A kölcsönző-asztal módszer (Schalterverfahren). A kölcsönző-asztal módszer abban különbözik a nyílt-polc rendszertől, hogy korlátot emel az olvasó és a könyvek közé, az indikátor-rendszertől pedig abban, hogy ez a korlát nemcsak, hogy nem választja az olvasó és a könyvtáros között, hanem ellenkezőleg elkerülhetlenné teszi közöttük az érintkezést. Minden olvasó kénytelen a könyvtárhoz fordulni. Ha elfogadjuk azt, hogy az

¹⁶ Hofmannak a nyílt-polc-, valamint az indikátor-rendszer egyéb, nem elvi jelentőségű és pénzügyi előnyeit és hátrányait tárgyaló érdekes és szuggesztív fejtegetései, sajnos, nem térhetünk ki.

olvasók legnagyobb része képtelen az önálló tájékozódásra a könyvek között, a kölcsönző-asztal módszer az egyetlen észszerű módszer. Ha azonban e tekintetben más nézetet vagyunk, e módszer rendkívül körülményesnek, nehézkesnek, vizözönelőtinek fog látszani. De azonnal meg kell jegyeznünk: a kölcsönző-asztal módszer meg nem felelő erővel és erőt szétforgácsoló kölcsönző technikával félmunka, melyen joggal gunyolódnak a másik két módszer előharcosai. Az a kölcsönző-asztal módszer, mely elválasztja az olvasót a könyvtől, a közvetlen tájékozódás lehetőségétől és nem nyújt e helyett szociálpedagógiai magassabb színvonalon álló tájékozódást a kölcsönző személyzet által, melyen alatta áll a nyílt-polc rendszernek. A jól keresztülvitt nyílt-polc rendszer szociálpedagógiai mindig előnyösebb, mint a nehézkes berendezésekkel és meg nem felelő személyzettel dolgozó kölcsönző-asztal módszer.

A kölcsönző-asztal módszernek a többi kölcsönző rendszerekkel szemben csak akkor van értelme és jelentősége, ha a könyv kiválasztására vonatkozó elhatározó aktust a legtöbb esetben a kölcsönző tisztviselőnek kell végezni. Ebből az következik, hogy bármilyen kölcsönző szervezethez jussunk is, a kölcsönzés középpontjában sohasem egy apparátus, hanem mindig egy eleven ember kell, hogy legyen. Ugyan, hogy a szervezeti kérdés első sorban személyzeti kérdés. Ha a legideálisabb közvetítést akarnánk elérni az olvasók és könyvek között, ennek végrehvitelére egészen rendkívüli emberekre volna szükségünk.¹⁷ Világos, hogy ilyenekre nem számíthatunk. A közvetítő könyvtárostól nem kívánhatunk emberfelettit, csak többé-kevésbé szoros közeledést az ideál felé. Senki sem tagadja, hogy egy kis könyvtárban, kis forgalomban lehetséges az esetek legnagyobb részében mindenkinek éppen a leginkább neki való könyvet juttatni. Az ellenvetés mindig az, hogy «igen, ezek nagyon szép ideálok, melyek a kis népkönyvtár keretein belül keresztülvihetők, de a modern nagy könyvtárakban lehetetlenek». Ha azonban a könyvtáros közvetítő munkája tényleg szükséges, akkor a nagy könyvtárakban még inkább szükséges, ha nem akarunk olyan léghajót építeni, mely nem repül, olyan puskát szerkeszteni, mely nem sül el és nem elégszünk meg üres dióval, melynek csak a

¹⁷ Lásd bővebben a könyvtárosok képzéséről Volksbildungsarchiv, Bd. 2. p. 389 és köv., valamint E. Hofmann-Bosse füzetét: Die Frau im Dienste d. volkst. Bibliothek.

statisztikában van látszólagos értéke. Ami szükséges, annak keresztülvihetőnek is kell lenni. A feladat visszaállítani a nagyüzemben azokat a kedvező körülményeket, melyek a kisüzemben lehetségessé tették a könyvtáros közvetítő munkásságát: az egyik a két sokféleségthalmaz, a könyvanyag és olvasóközönség áttekintésének lehetősége, a másik a kellő nyugalom és idő az egyik halmaz egy pontját a másik megfelelő pontjával összehozni. A feladat tehát hármas: 1. megállapítani az észszerű üzemformát, azaz azt, mely a feladat legteljesebb megoldását a lehető legkisebb erő és idő felhasználásával teszi lehetségessé; 2. azoknak a segédeszközöknek előállítása, melyek az olvasók és könyvek nagy tömege felett való átnézetet lehetővé teszik; 3. annak meghatározása, melyik az üzem azon tempója, mely mellett már az elhatározó aktus kivitele lehetetlenné válik a könyvtáros által, valamint annak megállapítása, hogy a két sokféleségthalmaz, a könyvanyag és olvasóközönség milyen kiterjedtsége az, melynél a szerkesztett segédeszközök már felmondják a szolgálatot; azaz a könyvtár nagyság-típusának meghatározása.

Az észszerű üzemforma. Észszerű, nagy teljesítőképességű üzemformát a nagy üzemek általános gazdasági alapelveinek, a munkamegosztás elvének alkalmazásával érhetünk el. A munkamegosztás a kölcsönzés üzemében elméletileg lehetséges, mivel, mint láttuk, az egyes aktusok egymástól függetlenül is kivethetők. Különösen áll ez a meghatározó aktusról, melyre nézve egyetlen követelmény az, hogy jól fizetett, magas képzettségű egyén végezze. A könyvtárorganizátor feladata tehát, ezt a kölcsönzőtisztviselőt minden egyéb munkától megszabadítani, hogy minden erejét azon egy, magas képzettségű igénylő aktusra fordíthassa s a többi aktust kisebb képzettségű, tehát olcsóbb személyzetre hárítani. Ez által az üzem nemcsak hogy ugyanazt a teljesítményt olcsóbban éri el, hanem ezenkívül élvezi a specializálással járó nagyobb gyakorlatban rejlő előnyt is. Azonban a könyvtáros befolyásának feltűnés nélkül kell történni, sohasem vonatkozhatik közvetlenül az olvasó elhatározó aktusára vagy ennek eredményére, hanem az olvasóra nézve közönyös mellékaktusok útján, az elhatározás alapjául szolgáló anyag bizonyos észrevétlen kidolgozása által kell történnie. Ha pedig ez így van, akkor a kölcsönző tisztviselőnek azon mellékaktust is sajátkezűleg kell végeznie, mely a befolyás észrevétlen becsusztatására szolgál. Ez az aktus pedig, feltéve, hogy az olvasó

kivánságokkal jön már a kölcsönző-asztalhoz (ami a leggyakoribb eset) s nem fordul egyenesen a tisztviselőhöz tanácsért, a korlátozó aktus, mely megállapítja, hogy a kívánt könyvek benn vannak-e jelenleg a könyvtárban. Ezt tehát a kölcsönző tisztviselőnek kell végezni. (Mert teljesen ellenkezne a fentebb ismertetelt olvasópszichológia alaptételével az, ha a kölcsönző tisztviselő elhozná az összes kért könyveket s az olvasó szeme előtt választaná ki az alkalmast, vagy ha a kérő-lapon áthozná azokat, melyeket alkalmatlannak tart.) A munkamegosztás gazdasági elve tehát itt e ponton tudatosan csorbát szenved a kölcsönzés magasabb célja érdekében a gyakorlati olvasópszichológia egyik tétele alapján. Ebből is láthatjuk, hogy ha eleget akarunk tenni a modern népmívelő könyvtár feladatának, csak a gyorsaság és olcsóság alapelvén nem állhatunk.

Tehát a beavatkozás távolabbi célja érdekében a kölcsönző tisztviselőnek személyesen kell megállapítani, hogy a kívánt könyv benn van-e vagy nincs. De ez azt jelenti, hogy neki kell elmenni a polchoz, neki kell keresgélni a könyvek között, míg olyat nem talál, melyet alkalmasnak vél az olvasó számára. Mivel pedig az olvasópszichológia másik alaptétele azt kívánja, hogy a beavatkozás ne legyen különleges eljárás, mely csak az olvasók egy részére nyer alkalmazást, a kölcsönző tisztviselőnek azokban az esetekben is személyesen kell végezni a könyvkeresést, mikor erre nem volna szükség a jelenlegi olvasó szempontjából. Ezzel pedig ismét ott vagyunk, hogy nincs munkamegosztás, a kölcsönző tisztviselő mindent maga végez. A kérdést megoldani csak akkor lehet, ha tudunk szerkeszteni olyan készüléket, mely lehetővé teszi, hogy a kölcsönző tisztviselő anélkül, hogy a helyéről elmozdulna, gyorsan, kevés munkával meg tudja állapítani, hogy a kívánt könyv jelen van-e vagy sem. Ennek valamilyen mutatónak, katalógusnak kell lenni, de olyan mutatónak, amelyik nem a könyvanyag egy egyetlen fix állapotát mutatja, mint a könyvkatalógus, hanem amelyik visszatükrözi a könyvanyag folytonosan változó állapotát a polcokon, amelyekben tehát a könyvanyag minden állapotának megfelel egy állapot. Tehát épen olyan mozgékonynak kell lenni, mint magának a könyvnek, jelképeznie kell magát a könyvet, anélkül, hogy ennek nagy tömegét ismételtné, redukált alakban, hogy a munkát megkönnyítse. A könyvnek e redukált ismétlése azonban a könyvkártya.

A könyvkártya egy karton lap, melyen fel van tüntetve egy

könyv polcszáma, szerzője, címe, esetleg egyéb könyvre vonatkozó adat. Minden könyvnek a polcon megfelel egy könyvkártya, — nem a könyvben, — hanem a kölcsönző tisztviselő kezéügyében, a kölcsönző asztalon. A könyvkártyák összessége teljesen fedi a könyvek összességét, az előbbi az utóbbi teljes ismétlése, teljes mutatója. Ami változás történik a polcon, ugyanaz a változás ismétlődik a könyvkártya-szekrényben. Ha tehát kikölcsönzők egy könyvet, kiveszem a könyvkártyát a «jelenlét-mutatóból» (Präsenzverzeichnis) s átteszem a lejáratí szekrénybe a megfelelő dátum alá. Ugy, hogy egy forgalomban lévő könyvtárban a könyvkártyák két szekrényben vannak szétszítva: egy részük a jelenlét-szekrényben, másik részük a lejáratí szekrényben. Ha most már az olvasó jelentkezik egy címmel, a jelenlét-mutató segítségével egy kézmozdulattal meg tudom állapítani, hogy a kért könyv benn van-e vagy nem. Ha a könyvkártya benn van a jelenlét-szekrényben, a könyv benn van, ha nincs, a könyv nincs benn. A jelenlét-szekrényt sok más célra is felhasználhatom. Pl. nagyon egyszerű az előjegyzés. Az előjegyzett könyv könyvkártyájának helyére a jelenlét-szekrényben teszsek valami jelet, pl. egy más színű könyvkártyát. Mikor visszajön a könyv, visszateszem a könyvkártyát s azonnal észreveszem, hogy a könyvre előjegyzés van. Hogy a könyv javítás alatt van a könyvkötőnél vagy elveszett s pótlás alatt áll, stb. mindez egy megállapított színű vagy jelű könyvkártya által jelezhető a jelenlét-szekrényben. S a kölcsönző tisztviselő pontos választ tud adni minden kérdésre anélkül, hogy helyéből el kellene mozdulni, mivel a könyvkártyák összessége a jelenlét-szekrényben a könyvanyag minden változását és minden mozgását automatikus hűséggel visszatükrözi. A jelenlét-szekrényben tehát megtaláltuk azt a készüléket, mely lehetővé teszi, hogy a korlátozó-aktust a tisztviselő végezhesse, anélkül, hogy helyéről elmozdulna s erő és idő híján minden egyéb feladatra képtelenné lenne. A jelenlét-szekrény szerepe azonban még ezzel nem merül ki.

Az előbb feltettük, hogy az olvasó határozott kívánságokkal, könyvcímekkel jön s a kölcsönző tisztviselő beavatkozása a jelenlét-szekrény segítségével csak az, hogy az alkalmatlannak ítélt könyvre kijelenti, hogy nincs bent. De gyakran előfordul, hogy az olvasó már előre lemond a választásról s általánosan körvonalozott kéréssel fordul a kölcsönző tisztviselőhöz. Vagy,

ami még gyakoribb, ha a kért könyv nincs bent, a könyvtárost kéri, hogy ajánljon neki «valami hasonlót». A könyvtárosnak tehát most ajánlani kell könyveket s nem adott címek közül kiválasztani a megfelelőt. Ha jól ismeri könyvtárát, néhány megfelelő cím eszébe fog jutni s ezeket elhozza. De valószínűleg éppen a legnagyobb forgalmu könyvek címei fognak eszébe jutni, úgy, hogy ezek majdnem mindig kint lesznek. Ha nem akarja egészen az emlékezetére bízni magát, vagy a nyomtatott katalógust veszi elő s hozat el néhány könyvet vagy pedig maga megy el a polchoz s választ ki egy megfelelőt. Mind-egyik eljárás munkapazarló és nagy forgalom mellett kivihetetlen. A probléma megoldása a jelenlét-szekrényel igen egyszerű. A könyvkártyákat nem mehanikus sorrendben, hanem szakszerűen állítjuk fel. Ez által egy bizonyos kérdésre vonatkozó s a könyvtárban ma jelen lévő könyvek címeit a könyvtáros mind együtt találja maga előtt a kölcsönző-asztalon s a teljes anyagból választhatja ki a megfelelőt. S a másik nagy előnye ennek, hogy feleslegessé válik a könyvek szakszerű felállítása. A könyvkártyák szakszerű felállítása pedig sokkal tagoltabb s utalások segítségével sokkal pontosabb is lehet.

Egy feladatnak azonban még a könyvkártya nem tesz eleget. Az olvasó olyan könyvet kér, amelyik nem neki való. De más megfelelőbb abból a tárgykörből most nincs bent. Kiadom a kért, nem megfelelőt, de egyuttal ajánlom neki a megfelelőbbeket. Ha a könyv tényleg nem felelt meg, az olvasó bizalmatlanságát már előre eloszlattam ajánlásaimmal szemben, mivel kiadtam neki, amit kért s egyuttal bizalmát is megnyertem, mert látja, hogy jobbat tudok neki ajánlani, mint amelyet ő ki tud választani. Az ilyenfajta esetek sokfélék még, de mindben az ad a könyvtáros beavatkozásának alapot, hogy a kívánt könyv nincs bent. Érdekes, hogy a könyvtár szociálpedagógiai tevékenységének éppen az egyik legfontosabb feltétele, amit általában a könyvtárak legbosszantóbb tökéletlenségének tartanak, hogy t. i. nincs mindig minden könyv jelen. A könyvtárosnak tehát ezekben az esetekben olyan könyveket kell ajánlani, amelyek nincsenek bent, tehát a könyvkártyák sincsenek a jelenlét-szekrényben. Itt tehát megint ugyanarra a nehézségre bukkanunk, ami a jelenlét-szekrény szerkesztését szükségessé tette. Olyan eszközt kell a könyvtáros kezébe adnunk, mely éppen olyan gyorsan és biztosan szembe elé tárja az egy szakmába vágó, összes könyvtára-

ban meglévő könyveket, mint a jelenlét-szekrény az összes jelenlévőket. A nyomtatott katalógus — mondanánk. Ennek azonban kétféle hátránya is van. Egyik, hogy minden külön eszköz és mutató bevonása a kölcsönző eljárásba a legnagyobb mértékben hátráltató. Másik, hogy az ajánlásnak észrevétlenül és mintegy magától kell jönni, hogy az olvasó bizalmát el ne vegye. Ez azonban nem lehetséges, ha a könyvtárosnak, miután megállapította, hogy a könyv nincs bent, a katalógus után kell nyulni s csak annak tanulmányozása után jöhet elő ajánlatával. Az ajánlás ez által láthatóan külön eljárássá lenne. Hogy ezt elkerüljük, a külön eljárást itt is a fizikai korlátozó-aktussal kell összekötnünk, oly módon, hogy ugyanaz a készülék, mely lehetővé teszi a ma jelen lévő könyvek megállapítását, lehetővé tegye egyúttal annak megállapítását is, hogy bizonyos szakmából a kölcsönzéstől függetlenül, egyáltalában mi van meg a könyvtárban.

Ily módon jutunk a két könyvkártya rendszerhez: minden könyvről nem egy, hanem két könyvkártyát állítunk be a jelenlét-szekrénybe, melyek közül az egyik akkor is benn marad, mikor a könyvet kikölcsönözzük. De ha ugyanarról a könyvről ugyanazon a helyen két könyvkártyánk van, magától adódik a gondolat, hogy a könyvkártyák között munkafelosztást létesítsünk: az egyik lesz a nyugvó bibliográfiai könyvkártya, a másik a mozgó ellenőrző könyvkártya. Az előbbire feljegyezzük az összes adatokat, melyekre a kölcsönzésnél szükségünk van: szerzőt, címet, terjedelmet, kiadást, megjelenés évét és egyéb közelebbi adatokat a könyv tartalmát illetőleg; az utóbbira csak a könyvkártya helyét és a neki megfelelő könyv helyét jelző adatokat: a számszámot és a helyszámot, a többi hely üresen marad az ellenőrző bejegyzések számára. Hogy könnyebb legyen a keresés, a kétféle könyvkártyát színnel megkülönböztetjük, a lapozás megkönnyítése végett pedig a bibliográfiai könyvkártyát valamivel alacsonyabbra szabjuk.

Összefoglalva az eddigieket, látjuk, hogy a kölcsönzés szervezete teljesen a könyvkártya-indikátoron épül fel. A kölcsönzés az olvasó kívánságával kezdődik; ezt egy megállapító aktus teszi lehetővé, mellyel az olvasó megállapítja, hogy mit kívánhat; ennek segédeszköze az olvasó kezébe adott nyomtatott

katalógus.¹⁸ A kívánság azonban csak akkor lehet elhatározással, ha a könyv jelen van; szükség van tehát egy korlátozó-aktusra, mely ezt megállapítja. Szociálpedagógiai szempontból a korlátozó-aktust a kölcsönző tisztviselőnek kell végezni. Hogy ezt ennek kevés munkával és gyorsan lehetővé tegyünk, avégből szerkesztettük a könyvkártya-indikátort. A könyvkártya-indikátor egyszerre a könyvtár szíve lesz, mely lehetővé teszi az észszerű munkafelosztást, lehetővé teszi azt, hogy a kölcsönző tisztviselő fáradság nélkül átvegye a korlátozó aktust, megtudhassa, hogy bármelyik pillanatban mily könyvek vannak jelen s egyúttal azt is, hogy bizonyos kérdésről mily könyvek vannak egyáltalában a könyvtárban. A kölcsönzés ezeken kívül már csak az ellenőrzés mehanikus aktusaiból áll, melyek a könyvkártyarendszer rendes szabályai szerint történnek: a könyvkártyára ráírjuk az olvasó számát s a kártyát a megfelelő lejárat alá tesszük. Mikor visszajön a könyv, a könyvbe beírt lejárat dátum alapján kikeressük kártyáját, visszahelyezzük a jelenlét-szekrénybe, a könyvet pedig helyére küldjük.

Segédeszközök az olvasóközönség áttekintésére. Hogy a képzett kölcsönző tisztviselő sikeresen végezhesse az elhatározó aktust, két előfeltételnek kell teljesítve lenni. Először meg kell lenni a lehetőségének annak, hogy olvasóközönségét és könyvanyagát áttekinthesse, másodsor, idejének és nyugalmanak kell lenni ezen áttekintés alapján az elhatározó aktus kivitelére. Tehát kétféle áttekintés és idő és nyugalom. Az idő és nyugalom előteremtése végett megállapítottunk egy észszerű kölcsönző üzemformát. Most még az áttekintést lehetővé tevő segédeszközök megszerkesztése van hátra. Még pedig először azoké, melyek az olvasóközönségre alkalmazandók.

Hogy a kölcsönző tisztviselő a megfelelő könyvet adhassa az olvasónak, nem elég, hogy könyveit ismerje, ismernie kell olvasóját is. Ez természetesen csak személyes érintkezés útján lehetséges. Azonban a kölcsönző tisztviselő csak ritkán s akkor is rendszeren csak igen rövid ideig érintkezik egy-egy olvasójával, úgy, hogy ezen alkalmakkor szerzett benyomások csak az esetben mutatnak valamit az olvasó lelkivilágából, ha összegezve lesznek. Az összegezést a természetes emlékezetre bízni nem le-

¹⁸ A nyomtatott katalógus szerkesztésére vonatkozólag érdekes fejtegetéseket tartalmaz a lipcsei könyvtárakat ismertető lipcsei könyvpiari és grafikai kiállításra (BUGRA) készült kiadvány.

het akkor, midőn a kölcsönző tisztviselő száz és száz olvasóval érintkezik egy olvasójával történő két érintkezés között. Ugy, hogy mesterséges emlékeztető segédeszközt kell keresni a természetes pótlására.

A kölcsönző tisztviselő és az olvasó érintkezése — beszélgetése — lényegében mindig a könyvkölcsönzésre vonatkozik. Az olvasó könyvkölcsönzésében jövő kölcsönzéseire bizonyos határig mérvadó szellemi megnyilvánulást lehet látni. Azokban a kívánságokban, melyekkel az olvasó a kölcsönző-asztalhoz lép, a kölcsönzésekben, melyeket ezek mellett tesz, a rövidebb vagy hosszabb időben, mely alatt a könyvet visszahozza, a határidő meghosszabbításában, melyet egy egészen másféle könyvre kér, abban a rejtett vagy nyílt ítéletben, mellyel egy könyvet visszaad, abban az erő kifejtésben, mellyel egy munka folytatását kéri, vagy egy «hasonló munkát» kér, ugyanannak a szerzőnek másik munkáját kéri vagy elutasítja — mind ebben a figyelmes szemlélő számára megnyilvánul valami az olvasó szellemi mivoltából s alkalmas támpontul szolgálhat az olvasó könyvvvel való ellátására. Az ügyes kölcsönző tisztviselő ezeken kívül sok esetben az olvasó véleménynyilvánítását más, direkt és indirekt eszközzel is kihívhatja. Pl. egy többkötetes munkából, melynek befogadása jellemző, először csak az első kötetet adja ki. Abban, hogy a második kötetet kívánja-e az olvasó vagy nem az első beadásakor, értékes ítéletet kap az első kötetről s ha a munkát ismeri, az olvasóról. Vagy két különböző jellegű könyvet ad az olvasónak s a könyvek visszaszolgáltatásakor megállapítja, hogy melyik felelt meg, esetleg azt is kiveszi az olvasóból, hogy miért tetszett az egyik s miért nem a másik. Ha ilyen módon minden egyes kölcsönzési esetet úgy kezel, mint egy-egy lélektani kísérletet, rövid idő alatt sok értékes megállapítást gyűjthet össze olvasójáról. Az egyes különálló eseteket azonban össze kell gyűjteni; még pedig olyan módon, hogy azok az olvasó minden látogatása alkalmával a kölcsönző tisztviselő szeme elé kerüljenek. Erre szolgál a lélektani olvasóív, mely ugyanazt a szolgálatot teszi a könyvtárosnak, mint a kórtörténet az elfoglalt orvosnak.

A lélektani olvasóív legközelebb fekvő és a könyvtár-ökonomia alapelveknek teljesen megfelelő megoldása a tisztán ellenőrzésre szolgáló kölcsönzőjegy kibővítése olvasófüzettel (Lesseft). A könyv száma után beírjuk, azaz beiratjuk az olvasóval

(otthon, a következő kölcsönzésig) a könyv szerzőjét és címét is. Ez által miindig szemünk előtt van az olvasó összes kölcsönzésének hű története, melyből az előbbieket szerint már sokat kiolvashatunk. De még többet, ha a cím után beírjuk az olvasó véleményét az olvasott könyvről, vagy ha felszólítjuk s külön rovatot adunk a vélemény beírására. Az olvasófüzet használhatóságát még növelni lehet azáltal, hogy az olvasók (azon részének füzetéből, akik leginkább rászorulnak s leginkább érdekesek a tanácsadásra, másolatot készítünk, hogy a kölcsönző tisztviselő a kölcsönzési időn kívül is tanulmányozhassa. Ez természetesen több munkát jelent, a kérdés azonban csak az, hogy megéri-e. A füzetek feldolgozása úgy történik, hogy a legérdekesebb és legtöbbetmondó adatokat bizonyos jelekkel kiemeljük s megjelöljük azokat a pontokat, melyek összekötése összefoglalja az olvasófüzet titkos jelentéseit. Ezenkívül az utolsó kölcsönzés után beírjuk röviden a füzet résumé-jét. Kölcsönzéskor pedig elővesszük e másolt és feldolgozott olvasófüzetet is, ennek alapján adjuk ki a könyvet és az új kölcsönzést is beírjuk.

Az olvasófüzet azonban sokkal hathatósabb segédeszköz, ha a kölcsönző tisztviselő személyesen is ismeri olvasóit. Nagyüzemben ezt elérni csak azáltal lehet, ha a közönséget csoportokra osztjuk s egy-egy kölcsönző tisztviselő csak egy csoporttal foglalkozik. A közönség megosztása különbözőképpen történhetik: lehet egészen gépies oly módon, hogy az egyik kölcsönző tisztviselő az A-tól K-ig, a másik az L-től Z-ig betűvel kezdődő nevű olvasókat szolgálja ki; történhetik a megosztás kor vagy nem szerint is, vagy napszak szerint (A délelőtt, B délután kölcsönöz), mert egészen más közönség megy délelőtt a könyvtárba, mint délután.

Segédeszközök a könyvtárak áttekintésére. Az ideális az volna, hogy a könyvtáros minden könyvét elolvassa. Mivel azonban ez nyilvánvalóan lehetetlen, ha csak nem akarunk egészen kicsiny könyvtárak mellett maradni, gondoskodnunk kell olyan segédeszközről, mely ezt a lehetőséghez képest pótolja. Ez pedig nem lehet más, mint saját olvasmányain kívül, mások olvasmányai eredményeinek felhasználása. Tehát készítenie kell minden könyvről kritikák, ismertetések, bevezetések, stb. alapján egy rövid, a kölcsönzés céljaira alkalmas jellemzést. Nagy könyvtárban ez természetesen csak széleskörű kooperációval lehetséges, de az összes könyvtárak egyesülésével nem volna lehe-

tellen minden könyvről elkészíteni. A jellemzésnek a kölcsönzés szempontjai szerint kell igazodni, azaz olyan adatokat kell megmondania a könyvről, melyből megtudhatom, hogy kinek felel meg legjobban a könyv. A jellemzés eleinte lehet egyirányú, a könyveknek csak bizonyos sajátságára kiterjedő (felsőbb matematika tudása kell megértéséhez, vagy gyermekeknek nem való, stb.), már ez is igen nagy, bár csak negatív szolgálatokat tesz (hogy kinek nem adhatom ki).

A jellemzés technikai kivitelére nézve ismét az a könyvtár-ökonómiai alapelv mérvadó, mely azt kívánja, hogy a kölcsönzés üzemébe természetesen legyen beállítva, nehézség és külön mozdulat nélkül elérhető, tehát a normális kölcsönző szervezettel legyen összekötve. Ezt legegyszerűbben elérjük azáltal, hogy kifejlesztjük a jelenlét-szekrényben elhelyezett bibliográfiai könyvkártyákat, melyek már magukban is sok adatot tartalmaznak minden egyes könyvről. Tehát a fentebb jelzett elvek szerint készített jellemzést rávezetjük a könyvkártyára. Ezáltal a jelenlét-szekrényben egyesítettünk mindent, amire a kölcsönző tisztviselőnek könyvanyaga áttekintése végett szüksége van. Az olvasó megismerésére szükséges adatokat pedig szintén egy helyre központosítva az olvasófüzetben találja. S mind a két segédeszköz egyúttal a kölcsönzés fizikai folyamatának egyformán fontos eszköze.

Az észszerű nagyságtípus. Felvetődik az a kérdés is, hogy a kifejtett észszerű üzemforma, valamint a könyvanyag és az olvasóközönség áttekintésére szerkesztett segédeszközök a könyvtár növekedésével nem mondják-e fel a szolgálatot? Nincsen-e olyan határ s ha van, hol van ez, melyen túl a kifejtett könyvtárszervezet többé nem felel meg feladatának? Egy tényre hivatkozhatunk. A dresden-plaueni könyvtár teljesen a kifejtett szervezet szerint dolgozik s pedig általánosan elismert nagy eredménnyel. E könyvtárnak 1911-ben 11,000 kötete és 3600 olvasója volt; kiadásai 13,250 Márkára rugtak. S a könyvtár nem csak célszerűen dolgozik, hanem viszonylag olcsón is: egy olvasó sokkal behatóbb kiszolgálás és messzemenő tanácsadás mellett kevesebbe kerül, mint pl. a brémai vagy a charlottenburgi könyvtárakban. Ha tehát azt nem is állítjuk, hogy a dresden-plaueni könyvtár az észszerű nagyságtípust képviseli, annyit mégis mondhatunk, hogy ilyen nagyságú könyvtárral észszerűen, gazdaságosan lehet dolgozni a kifejtett rendszer szerint.

Arra az ellenvetésre, hogy nagy könyvtárakban a rendszer kivihetetlen, csak azt válaszolhatjuk, hogy ahol az olvasóval való behatóbb foglalkozás szükséges, a nagy könyvtár nem célszerű. De nem a nagy könyvtár általában célszerűtlen, hanem a nagy egységes könyvtár. Egységes abban az értelemben, hogy ugyanott, ugyanazon kölcsönző-asztalnál s teljesen azonos eljárási módok mellett két teljesen különböző olvasótípust szolgálunk ki: olyanokat, akiknek vezetésre, tanácsra szükségük van s olyanokat, akiknek mind erre nincs szükségük. Ha tehát társadalmi és pedagógiai okokból az egységes könyvtárról nem mondhatunk le, nem tehetünk másként, minthogy nagy városokban, ahol egy közép nagyságu könyvtár nem elégséges, ilyen közép nagyságu, egységes könyvtárak hálózatával vonjuk be a várost. Ezekben folyik a nagy, általános könyvtári munka, ezeken van az egész könyvtárszervezet fő sulya. Ha azonban szükségesnek látszik ezen felül magasabb, finomabb és ritkább szellemi szükségletek kielégítésére, különösen tudományos téren, állítsunk ezek mellé egy központi tudományos könyvtárt. Ez olyan nagy lehet, amilyen nagyra szükség van. De úgy rendezzük be, olyan legyen már kívülről, hogy az oda nem való olvasó saját jó szántából elkerülje s a kerületi könyvtárakat keresse fel. De ettől a központi könyvtártól senki sem fog népmivelő munkát kívánni.

De másfelől még az a kérdés sincs eldöntve, hogy nagy könyvtárakban népmivelő munkát lehetővé tevő észszerű üzemszervezés és segédeszközei alkalmazhatók-e vagy sem. Talán lehet úgy kifejleszteni azokat, hogy sokkal nagyobb könyvtárakban is egészen jól és sikeresen alkalmazhatók. A kérdés eldöntését csak a jövő gyakorlata hozhatja meg. De hangsúlyoznunk kell, hogy e fejlesztésnek elvi akadályai nincsenek, csak fejlettebb technikára van szükség.

Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy hiába való minden technika, minden észszerű üzemszervezés és minden elmés segédeszköz, ha a kölcsönző-asztalnál nem áll szám és képesség tekintetében egyformán elégséges személyzet. E nélkül a legcélszerűbb üzemszervezés is célszerűtlen. Tehát minden szervező munkával párhuzamosan haladjon a gondoskodás arról, hogy elégséges személyzet jusson egy bizonyos számú olvasóra s az olvasóközönség növekedésével arányosan növekedjék a személyzet. Ugyannyira, hogy ha a személyzet növekedése gazdasági okokból lehetetlen, az üzemet kell korlátozni, ha nem akarjuk,

hogy a munka minősége szenvedjen. Bizonyos tekintetben a népkönyvtárnak arisztokratikusnak kell lenni: ami ma a könyvtáros kezét megköti s célszerű, népnevelő munkájához nem engedi, az nem a népesség valósággal fejlődésképes része, hanem a »betűfalók« (Nichts-als-Leser) végtelen tömege, akik a könyv által úgy sem fejlődnek, akik számára a könyv semmit sem jelent. Ezt a tömeget pedig könyvanyagunk összeállításával vonzuk könyvtárainkba s ugyanezzel távolíthatjuk is el. Az eddigi könyvtárpolitika dogmáját: «Die Volksbücherei kann auf keinen Leser verzichten» — a népkönyvtár egy olvasóról sem mondhat le — ami gazdaságilag és pedagógiailag lehetetlen feladatok elé állít, ami sekély, célszerűtlen könyvtári munkára kényszerít, ezt a dogmát kell mindenek előtt kiirtani.

A gyakorlati kivitel és propaganda

A Hofmann-féle »új irány« nem elméleti meggondolásokból indult ki, hanem a gyakorlati élet legsürgősebb szüksége adott rá alkalmat. A kölcsönzés mechanizmusának részletekbe menő analizálását s az ezen felépülő új kölcsönző rendszert az a könyvtáros életében minden nap sokszor megújuló követelmény hívta ki, hogy ha igazi népmivelő munkát akar végezni, a tömegmunka mellett az olvasók egyéniségéhez kell alkalmazkodnia minden egyes kölcsönzésben.

Hofmann eszméinek gyakorlati megvalósítását a dresden-plaueni Bienert-féle népkönyvtárban kezdte. A könyvtár kis, nagyvároskörnyéki könyvtár, 10,000 kötettel. Teljesen Hofmann elvei és tervei szerint lett felszerelve s 6—7 év óta mintakönyvtárként szerepel, melyet sokan látogatnak meg tanulás végett. A könyvtár statisztikai adatai összefoglalva nem jelentek meg nyomtatásban, de legérdekesebb részeit Hofmann cikkeiben és nagy tanulmányában gyakran felhasználja bizonyítékkul.

Működésének nagyobb teret nyert azáltal, hogy 1912-ben Lipcse városa megbizta a lipcsei városi népkönyvtárak szervezésével. A szervezés alapelve volt: centralizálni a könyvtárak igazgatását és legfőbb vezetését és decentralizálni a könyvanyagot. A tervezett megoldás: négy egyforma, nagyobb könyvtár a város különböző részeiben. Mindegyik könyvtár élén szakképzett vezető áll. A népkönyvtár igazgatásának egységét megóvjá a központi igazgatás által kidolgozott egységes szervezet és technika, az egész

személyzet egységes kiképzése, a központi igazgatás által kiadott írásos utasítások és közös személyzeti összejövetelek. A négy könyvtár berendezési költségét a tervezet 250,000 Márkában, évi üzemköltségét pedig 75,000 Márkában állapítja meg (a lakosság 3%-át véve alapul, mint olvasóközöniséget és egy olvasóra 4.37 Márkát számítva). A könyvtárak felállítása fokozatosan és lassu tempóban fog történni, minthogy alkalmas személyzet kiképzése hosszú időt vesz igénybe. A négy könyvtár közül az első 1914 áprilisban adták át a forgalomnak, a másodikat pedig májusban nyitották meg a BUGRA területén.¹⁹

Dresden-Plauenben és Leipzigban maga Hofmann vitte át a gyakorlatba eszméit, úgy, hogy ezen könyvtárakat kell azok leg-hívebb kifejezésének tekintenünk. De máshol is kísérleteztek már módszerével s sok könyvtárat találunk, ahol legalább részben megvalósították új eljárásmodjait. Így pl. Bergisch-Gladbach-ban, a Richard Zander-Stiftung könyvtárában, a speyeri, braunschweigi, charlottenburgi, meissen-i, kölni, stb. városi könyvtárakban, az Ober-schlesischer Volksbücherein Verband könyvtáraiban és még több helyen.

Hofmann könyvtárpolitikáját elméleti téren a Volkshil-dungsarchiv képviseli, melynek állandó főmunkatársa és könyvtári rovatának vezetője. Tanulmányom végéhez fűzött biblio-gráfia pontosan beszámol a mozgalom irodalmáról.

Eszméinek nagyobb arányu terjesztésére ezenkívül Hofmann Lipcsében egy népkönyvtári központot alapított.

A Zentralstelle f. volkstümliches Bibliotheks-wesen zu Leipzig alapítását 1913-ban határozták el s 1914 tavaszán a Zentralstelle meg is alakult. A Zentralstelle feladata nem a népkönyvtárügy propagandája, hanem a német népkönyv-tárak belső kiépítése, az alapul szolgáló szociálpedagógiai alap-elvek tisztázása és elmélyítése, a ma még teljesen izoláltan dolgozó könyvtárosok szakismereteinek bővítése, a népkönyvtárak mód-szerének és technikájának fejlesztése.

A Zentralstelle munkássága a következő területekre ter-jed ki.²⁰

¹⁹ Leipzig. Die Städtischen Bücherhallen. Leipzig 1914. p. 5. és köv.

²⁰ Leipzig. Städtische Bücherhallen. Anl. d. BUGRA. Leipzig 1914. p. 86–87. A Zentralstelle Mitteilungen-jeit csak a ta-gok számára adja ki 1915 eleje óta.

1. Munka- és kísérleti állomás a lipcsei városi könyvtárakkal kapcsolatban. Együttal központi gyűjtő- és bírálóhely német nép-könyvtárak munkálatai és kísérletei számára.

2. Technikai felvilágosító iroda. (Szaklap: „Bibliotheketechnischer Ratgeber.»)

3. Beszerzési források jegyzéke. (Technikai berendezésekre.)

4. Irodalmi felvilágosító iroda (egyes könyvekről szerzett tapasztalatok cseréje az egyes könyvtárak között, kritikai beszerzési jegyzékek cseréje, általános könyvszemleregiszter, szabályszerű közlemények a fontosabb könyvismertetésekről).

5. A könyvtári személyzet kiképzése, könyvtárosok továbbképzése (szakiskola felállítása és kurzusok tartása által).

A Zentralstelle Hofmann törekvéseinek időben harmadik hordozója. Gondolatainak gyakorlati megvalósítását a dresden-plaueni Bienert-könyvtár szervezésével kezdte s a lipcsei könyvtárakban folytatta; könyvtárpolitikájának elméletét a Volkshilfungsarchiv-ban fejtette ki; a Zentralstelle feladata eszméinek tágabb kört s nagyobb gyakorlati lehetőségeket adni. Ellenségei azonban erre a térre is átvitték személyeskedő harcmódorukat s sikerült kivinniök a porosz kormánynál egy félhivatalos ellen-Zentralstelle alakítását, melynek vezetője Paul Ladewig lett s mely teljesen a Hofmannellenes párt befolyása alatt áll. Hofmannt az alakuló könyvtáros nagygyűlésre meg sem hívták.

De eszméinek leghathatósabb hordozója és terjesztője a lipcsei könyvtáros-iskola lesz. A Fachschule für Bibliothektechnik und Verwaltung des Vereins Zentralstelle f. volkstümliches Büchereiwesen zu Leipzig 1914 októberében nyílt meg. Vezetője Hofmann felesége, Frau Hofmann-Bosse.²¹ Az iskola egy évfolyamba legfeljebb 15 tanulót vesz fel, még pedig férfit és nőt egyaránt. A kiképzés tartama egy és fél év, még pedig egy év az iskolában és 6 havi gyakorlat a lipcsei városi könyvtárakban. Tandíj 250 Márka. Felvételi előfeltételek: 1. legalább a huszadik életév betöltése; 2. előképzettség minimuma nőknél a tíz osztályú felsőbb leányiskola sikeres elvégzése, férfiaknál gimnáziumi érettségi. Tantárgyak: könyvtártechnika elemei, a közönséggel való érintkezés elemei, könyvipari ismeretek, a könyvkereskedelem története és szervezete, könyvtárigazgatás (könyvvétel és könyvkötés, kataló-

²¹ Hofmann-Bosse, E. Die Frau im Dienste der volkstümlichen Bibliothek. Leipzig 1915. Részletesen leírja az iskola szervezetét is.

gizálás, a kölcsönzési eljárások, a könyvanyag gondozása, statisztika, gyakorlati könyvészet, népességtan, olvasópszichológia, a könyvközvetítés módszerei, a könyvtárszervezés, általános könyvtártan).

A kritika

Nem volt talán még könyvtári mozgalom, mely oly erős kritikát, annyi ellenmondást és támadást hívott volna ki maga ellen könyvtári körökben, mint a Hofmann nevéhez fűződő «új irány». Objektív hangú, elméleti támadások, gyakorlati ellenvetések, gu-nyos és lekicsinylő nyilatkozatok, nyílt levelek egészen a leg-
kiméletlenebb személyes hajszaig — mind ezek gyors egymás-
utánban s feltűnő kitarással követték egymást. Mi ennek az oka? Részint tárgyi, részint alaki. A könyvtárpedagógia ma még nin-
csen olyan fokon, hogy talán egyetlen egy tétele is volna, mely
ellen nem lehetne komoly kifogásokat emelni. S Hofmann tul-
ságosan egyéni és szélsőséges álláspontot foglal el ahhoz, hogy
a legélesebb kritikát ki ne hívja maga ellen és tulságos hévvel
és buzgósággal törekszik meggyőződéseit érvényesítésére, ahhoz,
hogy igen sok érzékenységet, idegességet s ennél fogva ingerült
ellenmondást és támadást ne idézzon fel maga ellen.

Könyvtárpolitikájának elméleti megalapozását kísérő Volks-
bildungsarchiv-beli nagy tanulmányának megjelenése után Acker-
knecht, Fritz, Jaeschke, Schultze, Haidenhain, Nörrenberg, Schulz, Sulz és még néhány német könyv-
táros nyílt levelet intézett Hofmannhoz.²⁹ Szemére hányják, hogy
ferde világításba állította cikkeiben az egész német könyvtármozgal-
mat s úgy tüntette fel a dolgot, mintha ő lett volna az első, aki a
könyvtár kulturális misszióját megértette s az első, aki a cél-
tudatos könyvtári munka problémáját sikerült technikai berende-
zésekkel megoldotta volna. Pedig — mondják a nyílt levél írói —
a Hofmann által hirdetett szociálpedagógiai elvek oly régiek, mint
a népkönyvtármozgalom maga, technikai berendezései nem új
célokhoz vezető új utak, hanem régi akadályok legyőzésének újabb
kísérlete s az elért eredmény nem a feladat általános érvényű
megoldása, hanem csak részleges eredmény, mely csak néhány
lépéssel visz közelebb a célhoz.

Kétségtelen, hogy Hofmann nagyon éles kritikát gyakorol a

²⁹ Megjelent Hofmann válaszával együtt a Volksbildungsarchiv-ban, Bd. 3. p. 649 és köv.

német népkönyvtárak felett s nem egyszer igazságtalan öregebb kollégái iránt. De, mint válaszában megjegyzi, nem történelmet akar írni s nem csak ő az, aki erősen kritizál. «Az új irányt, melyet Önök ma egészben véve kénytelenek nagy haladásnak ismerni el, mint mindig hasonló esetekben, azok az emberek, akik addig «a» német népkönyvtári szakemberek voltak, nagyon kevés dicséretes kivétellel, bizalmatlansággal, ellenséges érzülettel, ideges nyugtalansággal fogadták, a legtöbben Önök közül a haladásnak ellene szegültek, néhányan Önök közül fegyverrel ellene fordultak.» Ami pedig a másik személyes ellenvetést illeti, hogy t. i. Hofmann régi igazságokat hangoztat, arra azt válaszolhatjuk, hogy igen sok esetben könnyebb az igazságot kitalálni, mint megvalósítani s ha Hofmann egy régen prédikált könyvtári principium keresztülvitelére új és hathatós rendszert talált ki, többet tett, mintha tovább prédikált volna s amellettt hagyott volna mindezt a régiben tovább folyni.

Legerősebben, néha a legkiméletlenebb és legméltatlanabb módon G. Fritz és E. Sulz támadják.

«Minden nagy kulturmozgalom — mondja Fritz — mutat reakciós jelenségeket, céljának és alapelveinek tudatos vagy öntudatlan eltolódásait, melyek tulajdonképeni lényege félreismerésnek s egy bizonyos időpontban tényleg elért eredményeivel való elégedetlenségnek következményei... Így ma is lépnek fel oly törekvésekkel, melyek a modern nyilvános könyvtár gondolatát tulajdonképeni lényegének félreismerésével ismét elsekélyesítenék. A modern nagyvárosi könyvtárak viszonyai főként azok, melyek az ily fajta visszaeső mozgalmak kiinduló pontjául szolgálnak... Elsősorban Walter Hofmann a könyvtárpolitika teljesen új irányításának, a «korlátozó-politikának» fő szószólója, mely könyvtárpolitika a magasra csigázott szociálpedagógiai eszmények és a könyvtártechnikai módszerek kifinomítása dacára is új, dogmatikus szellemmel telített jelszavaival aggályosan közeledik a régi népkönyvtár ideáljához.» A fejlődésképes elemek kiválasztása, a »Schalterpädagogik«, a tanácsadás és az egyes olvasók befolyásolása oly feladatok, «melyek természetesen tekintetbe jönnek, mint a modern könyvtár munkalehetőségeinek egyes különös esetei, melyek azonban hibás távlatba állítva, a nehezen kiküzdött széles horizontot az ügy kárára ismét elzárják.»... «Szükséges még mindig bizonyítani azt a tételt, hogy a nyilvános könyvtárnak mindenki számára nyitva kell állani minden megszorítás nélkül?

Van joga a községnek, a könyvtárosnak, mint képviselőjének egy «arisztokratikus kiválasztó elvet» érvényesíteni? Nem épen az általános nyilvános könyvtár szervezésének nehézségei azok, melyekkel szemben »az új irány« tanácstalanul áll? ²³

Sulz még élesebb és kiméletlenebb:

«A német jellem egyik legnagyobb betegsége az iskolamesterség, a törekvés mások felett szellemileg gyámkodni. Így a német népkönyvtárak is ebben az iskolamester-betegségben szenvedtek a 19. század utolsó negyedében, de még inkább korlátozott erkölcsösködés, néhol tulzott felekezetieskedés és nagyhangu hazafiaskodás alatt nyögtek. A 19. század végén Angliából és Amerikából megjött az orvoslás... De a reakció is jött... A külső, technikai újításokat ugyan átvették, de ahelyett, hogy egyszerűen és ferdítés nélkül fogtak volna a dologhoz, elcsúrtécsavarták s technikai ügyeskedések szűk hálójába szorították. Ezzel azonban ismét megjelentek a szűk horizontok és a kicsinyes rendszabályok, melyekről azt hittük, hogy már végre legyűrtük őket. S mind ez csak azért, hogy a régi nevelési örület ismét uralomra jusson... De most az erkölcsi helyett az esztétikai álarcot viseli a dolog...» ²⁴

Az «új irány» szerint — mondja Sulz — a népkönyvtár célja a tudományos képzés mellett a nép irodalom-esztétikai nevelése; ennél fogva csak jó, azaz esztétikailag értékes könyveket tesz a könyvtárba; s minthogy erre nézve abszolút mérték nincs, az irodalmi konvenció és a könyvtáros ízlése lesz mérvadó a könyvek megválasztásában; ennek következménye, hogy mivel a társadalom igen nagy részének ízlése azon alsó határ alatt marad, a könyvtár lemond e társadalmi rétegekről. Továbbá az «új irány» szerint a könyvtáros fő feladata az olvasó közönség törekvő részének nevelése. E két ponttal szemben Sulz a következőképen formulázza álláspontját: 1. A népkönyvtár célja a társadalom szellemi kulturszükségletét minden alakjában kielégíteni; ez adja a jó és rossz irodalom mértékét, mely különböző lesz aszerint, hogy melyik társadalmi réteg kulturszükségleteinek kielégítéséről van szó. 2. A könyvtáros feladata az olvasó felfelé törekvő kulturszükségletét felismerni és kielégíteni. Minden társa-

²³ Büchereifragen. Berlin 1914. p. 29 és köv.

²⁴ Sulz: Fortschritt und Reaktion in der deutschen Bücherhallenbewegung. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen. 1913. H. 11—12. és Büchereifragen p. 1—22.

dalmi réteg kulturszükségletét ki kell elégíteni, azét is, amelyiknek az esztétikailag »jó« könyv nem kell. A kulturember az irodalomban esztétikai élvezetet, belső élményt, életbölcseletet keres. Sulz szerint a primitív olvasmányszükséglet ugyanezen forrásból fakad s kielégítése éppen olyan társadalmi kötelesség. A Schundroman, kevés kivétellel, nem ártalmas — mondja Sulz — s van egy óriási jelentősége: fentartja a kapcsolatot a könyvtár és a lakosság összes rétegei között és lehetővé teszi, hogy ott, ahol a legkisebb jel mutatkozik jobb olvasmány után, a könyvtáros azonnal közbelépjen és segítsen.

Sulz az olvasó irodalmi nevelése ellen csak annyit tud felhozni, hogy a könyvtáros csak olyan könyvet ajánlhat, melyet olvasott s mások ítéleteit (könyvismertetések és megbeszélések révén) nem veheti a könyvkiadásnál alapul. Ha ez igaz lenne, az egyéni kölcsönzés tényleg lehetetlen volna. De egyáltalában nem igaz s állítását Sulz sem tudja támogatni. Támadni azonban tud. »... egyéni kölcsönzés lényegében semmi más, mint egy kíváncs, csábítóan szép, és oh, oly távoli ideál. De annál jobb reklámikk! De ebben az utóbbi értelemben nagy szavakat hangoztatni, erről mi könyvtárosok, az »új irányon« kívül — túl kevésbé modernek — lemondunk«.

Az Angermannal folytatott vitájában pedig már oly hangnembe csap át olykor Sulz, mely nincs messze az izléstelen-ségtől.²⁵

Látjuk, hogy a leggyakrabban hangoztatott vád Hofmann ellen az, hogy reakciós, visszatér a régi népkönyvtár elvéhez. Mint-hogy, ha megáll, ez a vád a legsúlyosabb, szembe kell néznünk vele s meg kell mutatnunk, honnan származik a lehetősége annak, hogy a legmodernebb és a régi népkönyvtártól legmesszebb eső könyvtárpolitika ellen e vádat egyáltalában felhozhatják. Látni fogjuk, hogy e vád egy rosszakaratu ignoratio elenchin, félremagyarázáson alapszik. Greve, a modern könyvtár-irodalom egyik klasszikusa, aki közismert kézikönyvében²⁶ az ellenvetések egész hosszú sorát vonultatja fel a régi népkönyvtár ellen. Nézzük meg, hogy ezek az ellenvetések Hofmann ellen is felhozhatók-e s mondhatjuk-e a modern könyvtár-mozgalom frazeológiájával élve, hogy Hofmann reakciós?

Greve szerint az új nyilvános könyvtár és a régi népkönyvtár

²⁵ A Zentralblatt f. Volksbildungswesen 1914. évfolyamában.

²⁶ Greve: Das Problem der Bücher- und Lesehallen. Leipzig 1908.

között a fő elvi különbség az, hogy míg emez csak a népesség egy bizonyos kategóriájához tartozó egyéneknek szolgált olvasmánnyal, addig amaz mindenkinek egyformán szolgálni kíván. Tehát a teljes általánosság, az »egységes« könyvtár a modern könyvtár-mozgalom jelszava. S tényleg Sulznak látszólag igaza van, mikor azt állítja, hogy Hofmann vét e követelmény ellen, mert nem akar mindenkinek olvasmányt nyújtani, hiszen kizárja azokat, akik irodalmi érték nélkül való dolgokat akarnának olvasni. Azonban vegyük szemügyre a kiválasztás mikéntjét, ugyanaz-e Hofmannál, mint a régi népkönyvtárnál? A régi népkönyvtár egy társadalmi réteget választott ki s ehhez mérte a könyvanyagot s pedig nagyon alacsony színvonalúnak vette mind a kettőt. »A népkönyvtárban az a nézet volt uralkodó, hogy kiállításánál és berendezésénél elsősorban egy nagyon kevésbé válogatós közönségnek igen szerény értelmi igényeire és igen alacsony képzettségi fokára kell tekintettel lenni«. (Greve). Hofmann ezzel éppen ellenkezőleg, a könyvanyagot választja meg bizonyos irodalmi és szociálpedagógiai szempontok szerint s a könyvanyag szerint választódik ki könyvtárának közönsége. Tehát a közönség kiválasztása csak a könyvanyag kiválasztásának következménye. Magasan állapítja meg a könyvanyag színvonalát, magas színvonalu lesz a közönsége. Reakció ez a régi népkönyvtár értelmében? Hofmann csak azokat zárja ki a könyvtárból, akiknek nem érdemes még olvasni, akik csak olyat olvasnának, amit egyáltalában nem érdemes olvasni. Más kérdés, hogy meg lehet-e állapítani azt, hogy mit érdemes még olvasni és mit már nem. De kétségtelen, hogy egy alsó határvonal van s lennie meghúzása nem reakció, sőt ellenkezőleg, a legprogresszívebb eljárás. Arról lehet vitatkozni, hogy hol húzzuk meg ezt az alsó határvonalat, hol lehet már a »népnevelést« kezdeni, mily könyveknél kezdődik a remény arra, hogy utána jobb olvasmány következhetik. Sulz ezt a vonalat sokkal alacsonyabban húzza meg, mint Hofmann. De ő sem kezdi az igazi vásári ponyvairodalommal. Tehát ezek közönségét ő is kizárja. Pedig ez is igen nagy.

De hallgassuk tovább Grevet. »Nem az a kifogás a népkönyvtárak ellen, hogy a társadalmi ellentétet nyilvánvalóbbá tesz, hanem, hogy azt megszilárdítani segítenek. Mert minden új népkönyvtár felállításánál újra elhatározzák — s pedig egyoldalúan, — mily értelmet fejlesztő és szórakoztató olvasmányban legyen részük azoknak, akik nincsenek abban a helyzetben, hogy

maguk válasszák ki olvasmányaikat; mindig újra és újra meghatározzák azt a fejlődési és képzettségi fokot, mely a könyvtárban elérhető; mindig újra és újra meghúzzák a veszélyes határvonalat a között, ami a népnek s a között, ami a fejlettebbeknek hasznos«. A kifogás tehát a régi népkönyvtár ellen az, hogy a fejlődésnek felül von határvonalat; azért reakciós, mert az alsóbb néprétegeket nem engedi bizonyos fejlődési fokon túl. Ezzel azonban senki sem vádolhatja azt a Hofmannt, aki csak alól von határvonalat s azt is túl magasan ellenfelei szerint.

Reakcióval vádolni Hofmannt tehát annyit jelent, mint teljesen félreérteni vagy őt vagy az egész modern népkönyvtármozgalmat.

Még egy gyakorlati kifogással kell szembenéznünk, melynek közgazdasági jelentősége nagy súlyt kölcsönözhet.

Gyakori vád az egyéni kölcsönzés ellen, hogy nagyon sokba kerül, ennél fogva gyakorlatilag kivihetetlen, követelése utópia. Erre Hofmann azzal válaszol, hogy kimutatja azon számítási módszer tarthatatlanságát, mellyel a nagy költséget fejére olvassák.²⁷ Általában azt, hogy egy könyvtár olcsón vagy drágán dolgozik-e, a kikölcsönzött kötetek számával mérik. Ha ugyanannyi összkiadás mellett az egyik könyvtár kétszerannyi könyvet ad kölcsön, mint egy másik, akkor kétszer oly olcsón dolgozik, mondják. A kikölcsönzött köteteket véve a teljesítmény egységéül, a dresden-plaueni könyvtár tényleg nagyon drágán dolgozik. Mert egy kölcsönzésre Dresden-Plauen-ben 26. 50 pf. esik, míg a luxussal dolgozó brémai Lesehalle-ban is csak 21, 70, átlag 19, Elberfeld-ben pedig csak 10, 35 pf. Azonban a kölcsönzés még nem egyenlő használattal. A. Schildt kimutatta a hamburgi Bücherhalle példáján²⁸, hogy minél mechanikusabb a könyvkiadás, annál több kölcsönzés esik egy olvasóra. Ez azonban nem jelenti azt, hogy tényleg többet is olvasnak, hanem csak azt, hogy sok könyvet vesznek ki hiába. Mert semmi okunk sincs feltenni, hogy egy munkás vagy egy tanár sokkal többet olvas Brémában, mint Dresdében. Pedig Brémában átlag 26 kötetet vesz kölcsön egy olvasó, sőt Elberfeldben 36, míg Dresden-Plauenben csak 14 kötetet. Sokkal valószínűbb az a feltevés, hogy a kiköl-

²⁷ W. Hofmann: Politik d. Bücherei. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen, 12. 1912 H. 9, 11–12.

²⁸ A. Schildt: Die Hamburger Bücherhalle. 1895–1905. = Blätter f. Volksbibliotheken und Lesehallen. 8. Jg. II. 1.

csönzött 36 kötet közül Elberfeldben is csak 14-et olvasnak el, a többi csak azért vették ki, mert nem voltak eléggé tájékozva tartalma felől. A kikölcsönzött kötetek száma tehát nem jó mértéke a könyvtár teljesítményének. Ha azonban összehasonlítjuk az egyes könyvtárakat az egyes olvasóra eső kikölcsönzött kötetek száma s az egyes kölcsönzésre eső költség tekintetében, azt találjuk, hogy e két mennyiség mindig ellenkező irányban mozog, azaz minél kevesebbet kölcsönöz egy olvasó, annál többbe kerül egy kölcsönzés és megfordítva. Ennek magyarázata az, hogy az egyéni elbánás sokkal több munkát igényel, viszont a mechanikus kölcsönzés mellett három könyvet is kölcsön vesz az olvasó, míg a neki alkalmasra rátalál. De ebből a megállapításból az következik, hogy egy könyvtár teljesítményének, tehát olcsóságának vagy drágaságának kiszámításánál mind a két tényezőt tekintetbe kell venni: egy olvasóra eső kikölcsönzött kötetek számát és egy-egy kölcsönzés költségét, azaz alapegységül nem a kötetszámot, hanem az olvasót kell venni. Egy olvasóra pedig Dresden-Plauenben csak 3.68 márka esik, Brémában 5 és fél márka, az átlag 4 márka. Az egyéni kölcsönzés tehát nem drágább, hanem észszerűbb, mert sok felesleges munkától kíméli meg a könyvtárt és az olvasót.

A könyvkölcsönzés hét parancsolata

W. Hofmann szerint

Először: A könyvtár az olvasóért van és nem az olvasó a könyvtárért.

A kölcsönzőasztalnál magánbeszélgetéseket ne folytass és mellék-munkákat ne végy elő. Ha van felesleges időd, fordítsd inkább arra, hogy jól szemügyre vedd az olvasót, még mielőtt meg kellene szólítanod; figyeld meg, hogyan lép be a kölcsönzőhelyiségbe, hogyan fordul a katalógus felé és hogy tudja azt használni.

Másodszor: Munkádat nyugodtan, gondosan, minden erődet összeszedve végezd!

Hogy munkádat külsőleg is nyugodtan végezhesd, teljesen ura kell, hogy légy a kölcsönzés technikájának; hogy belsőleg is nyugodt légy, add át magad a munkának teljesen és minden rajta kívül eső gondolatot és gondot üzz el magadtól. Erődet ne forgácsold szét azzal, hogy egyszerre többfélébe kezdesz, hanem dolgozzál körültekintéssel.

Harmadszor: Szolgálj ki az olvasókat azzal a körültekintéssel és előzékenységgel, amilyennel magad is megkívánod, hogy téged kiszolgáljanak, ha könyvet vagy más egyébét vásárolsz!

Vajjon lehet-e mindenkit »kiszolgálni«? Szolgálni és segíteni lényege a könyvtárnak. Az olvasókkal való érintkezésnél tedd túl magad minden műveltségi vagy társadalmi ellentétből származó akadályon, állj teljesen szabadon velük szemben; ne a »közönséget« lásd bennük, hanem az embert és ily módon mindenkinek hasznára és szolgálatára lehetsz. Fordulj minden egyeshez egyforma nyíltsággal és szolgálatkészséggel és hálásan fogják érezni tevékenységedet. Így lesz a könyvtár az a hely, amely a népesség rokonszenvét teljesen bírja. Ne gondold, hogy; célodat elérted, ha a szolgálat és segítséget, mint a könyvtár lényegét, csak a tulajdonképeni irodalmi felvilágosítás és tanács terén ismered el. Ne hajhász az »érdekes«, avagy népművelési szempontból felemelő eseteket, ezek maguktól jönnek! Könyvtárad egyáltalán, irodalmi téren is csak akkor lesz igazi segédeszközzé, ha minden ponton, tevékenységed minden vonatkozásában a szolgálat és segíteni akarás szellemétől van áthatva.

Aki az utcán elesett síró gyermeket nem emeli fel, aki az idegenek, aki nem tudja, hogy merre menjen, nem ad barátságosan és készséggel utbaigazítást, aki az öreg nénikének, aki hasztalan iparkodik ko-

sarát a hátára venni, nem siet gyors elhatározással segítségére, az nem lehet jó könyvtáros a kölcsönzőszolgálatnál. Mert az idős hölgynek, aki tehetetlenül lapozgat a katalógusban, segítségére kell lenned. A tanulót, aki valamely szerző nevét elfelejtette, ki kell segítened minden lehetséges bibliográfiai segédeszközzel, mutatókkal, katalógusokkal stb. Az ideges embert, aki széljegyzeteket szeretne csinálni a kérdőlapjára, de ceruzájával nem találja, gyorsan hozzá kell segítened íróeszközhöz. A munkásnak, aki olvasott valaha a »Vasárnapi Könyv«-ben egy cikket a lámpáknak távolból való felgyújtásáról, de nem emlékszik rá, hogy melyik évfolyamban és számban, hozsd el az összes rendelkezésre álló kötetet és segíts neki keresni, föltéve, hogy ezáltal a többi olvasónak nem kell kelleténél tovább várakoznia. Ha ő aztán, miután már a tizedik kötetet hasztalan végigböngészted vele, egyszerre fölkiált: »azt hiszem, az »Universum«-ban olvastam«, ugy hozsd el szívesen ezeket a köteteket is és légy segítségére a keresésnél. Az ügyetlen és elfogult olvasót, aki valamely regény első kötetét visszaadja anélkül, hogy a másodikat is kérné, figyelmeztess barátságosan arra, hogy a második is megvan; állj el azonban azonnal tőle, ha látod, hogy a második kötetet tényleg nem akarja. Idősebb és betegesnek látszó embereket vagy anyákat, akik gyermekükkel a karjukon várakoznak, szolgálj ki a többiek előtt, de barátságos magyarázó szóval kérd a többiek elnézését. A siketnémet, akit már egyizben kiszolgáltál, azonnal fel kell ismerned, ha másodszor jön s őt sajátságos módon kell kiszolgálnod, hogy a megszólítás és válaszolni nem tudás kinosságától megkíméld.

Negyedszer: Ha tanácsért fordulnak hozzád, igyekezzél magad beléhelyezni az olvasó lelkivilágába és indulj ki abból!

Ha a könyvválasztásnál tanácsért fordulnak hozzád, szolgálj ki kiindulópontul az, amit az olvasóról tudsz. Sok mindent megmond az olvasó kölcsönzőnaplója, sok mindent láthattál és hallhattál, ha volt szemed és füled hozzá. Ha kérdezned kell, ne úgy intézd a kérdést, hogy az olvasónak azt kelljen válaszolnia, amit hallani szeretnél, hanem helyes kérdezgetéssel inkább bátorítsd arra, hogy szabadon előálljon avval, amit akar. Sok öntudatlan kívánság helyes kérdezgetés által öntudatossá lesz. Miután az olvasót ügyesen kikérdezted, tanácsolj neki az érdeklődési körének megfelelő olvasmányt és ne olyat, amit te tartanál kíváncsinak, hogy olvasson.

Ötödször: Juttasd kifejezésre, hogy kész vagy bármikor felvilágosítással vagy tanáccsal szolgálni, de ajánld fel szolgálataidat óvatosan és ne erőszakold rá senkire!

A helyes tapintat megkülönböztetéseket tesz. Barátságos, derűs, érdeklődő, élénk embert mindenki szívesen kérdez, nem úgy a fáradt, kedvetlen, zárkózott embert. Ha gondold, hogy az olvasó segítségére lehetsz, ajánld fel szolgálataidat olyan alakban, hogy az elhatározás szabadsága azért megmaradjon számára; figyeld meg, hogy fogadja ajánlatodat és igazodj eszerint! Ne menj el senki üresen tőled, aki valamit meg akar tőled tudni, de ne tartsd fel tanácsoddal azt, akin a figyelme, szemlélő észreveszi, hogy nem ér rá.

Hatodszor: Munkád végzésénél ügyelj a külső rendre.

Hetedszer: Az olvasók is kell, hogy betartsák a rendet a saját maguk és a könyvtár érdekében. Gondoskodj erről barátságos, de határozott formában.

Tarts rendet az olvasóval szemben is! Ha a könyvtári szabályzat megkívánja, hogy a könyvek be legyenek kötve, hogy a kérőlapra bizonyos adatok rá legyenek vezetve, gondoskodj kellő eréllyel ezek keresztviteléről. Eppen ilyen esetekben lehet az »ez egyszer nem baj« elve végzetessé. De erély még nem élesség, keménység, de még csak sima udvariasság sem, amely bántóbb lehet néha a szemrehányásnál vagy intelemnél is. Helyezkedj mindig arra az álláspontra, hogy a hanyag vagy késedelmes olvasót az összeség érdekében kell a szabályok betartására kérned; figyelmeztess őket barátságosan, szeretetreméltóan, mint öregebb, a fiatalabbakkal szemben a humort is érvényesítheted. Mint fiatalabb egy idősebb vagy még járatlan olvasónak te is megtehetsz néha valamit, amit tulajdonképpen neki kellene megcsinálni, de ezt úgy, hogy barátságos és szerény szolgálatkészségeden egyuttal meglássék az, hogy a könyvtári rend betartása szükséges és elkerülhetetlen. Szükség esetén hivatkozzál az olvasónak az összeség jogait bizonyára megértő belátására és nem az írott törvény iránt való féltiszteletre és így a körülálló olvasók is a pártodon lesznek. Ha az olvasót meggyőzni nem tudod, szakítsd félbe a megbeszélést nyugodtan, barátságosan, de határozottan és utasítsd a könyvtár vezetőségéhez. Soha ne legyen szó »büntetések«-ről és »büntetéspénzek«-ről, hiszen voltaképp csak késedelmi és kártérítési díjakról van szó. Ha az olvasó a késedelmi díjat már készen tartja, vedd át szó nélkül, anélkül, hogy a késedelemre figyelmeztetnéd és így a körülállók tudomására juttatva.

A kölcsönzésnél felmerülő minden munkát végezz úgy, hogy a külső rendet meg ne zavarod (olvasható írás, minden félreértést kizáró bélyegzések!), a könyvkártyák, katalógusok, ceruzák, bélyegzők és a kölcsönzésnél használatos egyéb tárgyak mindig jó karban legyenek tartva, készenlétben, kellő helyen. Szerszámán látni milyen a mester!

Irodalom

- Angermann R. Die Essener Bücherei- und Kulturphilosophie. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen, 1914. p. 83—93.
Sulz ellen, Hofmann mellett.
- Assmus W. Von der neuen Volksbücherei. = Die Lese, 4., Nr. 43.
Az új irány, az egyéni kölcsönzés mellett.
- Büchereifragen. Aufsätze. Hsg. v. E. Ackerknecht & E. Fritz.
Berlin: Weidmann 1914. 15 p.
Részben és hangu támadások Hofmann ellen.
- Diederich Fr. Die Freie öff. Bibliothek Dresden-Plauen. = Blätter f. Volksbibliotheken u. Lesehallen, 8. Nr. 7—8.
Jóindulatu ismertetés.
- Diederich, Fr. Musterbeispiel guter Volksbüchereiarbeit. München: Callwey 1909. (Dürerbund: Flugschriften 7.)
Jóindulatu ismertetés.
- Dresden-Plauen. Freie öff. Bibliothek. Bücherverzeichnis
Schöne Literatur. I. Leipzig.
- Dresden-Plauen. Freie öff. Bibliothek. Jahresbericht 1910.
(Zugleich mit einigen Rückblicken auf die früheren Betriebsjahre.)
Csak kevés gépirás példányban jelent meg.
- Dresden-Plauen. Freie öffentliche Bibliothek. Leseordnung. 1909.
- Goecke, E. Zur Frage des bedingten Lesegeldes. Eine Bemerkung zu dem gleichnamigen Aufsätze W. Hofmann's. = Blätter f. Volksbibliotheken u. Lesehallen. 12. p. 11—12.
- Haack, Prof. Einführungskursus in die Verwaltung und die Arbeitsweise d. Freien öff. Bibliothek Dresden-Plauen. = Blätter f. Volksbibliotheken u. Lesehallen, 1914. p. 37—39.
- Haidenhain, A. Die Ausbildung f. den Dienst populärer Bibliotheken. = Volksbildungsarchiv. Bd. 2. 133—138.
- Haidenhain, A., W. Hofmann & E. Jaeschke: Zur Frage d. Aus-

bildung f. den Dienst, etc. u. Diskussion. = Volksbildungsarchiv, Bd. 2. p. 389—424 u. Bd. 3. p. 375—393.

Hofmann, W. Die Organisation des Ausleihdienstes in der modernen Bildungsbibliothek. = Volksbildungsarchiv, Bd. 1: p. 55—72, 227—344; Bd. 2: p. 29—132; Bd. 3: p. 319—375.

300 oldalas nagy értekezés, az új irány könyvtárpolitikájának elméleti megalapozása, a kölcsönzés filozófiája. A Volksbildungsarchiv, melynek Hofmann főmunkatársa, elméleti könyvtári kérdésekben az új irány eszméinek hordozója. Eddig megjelent négy kötetében igen sok érdekes és értékes gondolatot és adatot hozott.

Hofmann, W. Merkmale zum volkstümlichen Bibliothekswesen. München: Callwey 1912. 25 p. (Dürerbund: Flugschriften 96.)

Az új irány alaptételeinek rövid összefoglalása.

Hofmann, W. Politik der Bücherei. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen, 1912. p. 122—135 u. 161—171.

Ladewig ellen.

Hofmann, W. Denkschrift, betreff. die Neugestaltung d. Dresdener städtischen Volksbibliotheken. Dresden, 1908. 25. p.

Hofmann, W. Die Organisation d. Freien öff. Bibliothek Dresden-Plauen = Concordia, 1909. Nr. 15.

Törekvéseinek rövid, = tömör összefoglalása.

Hofmann, W. Ausleihbibliothek oder Lesehalle? = Kunstwart 21. H. 589.

Hofmann, W. Das bedingte Lesegeld. = Blätter f. Volksbibliotheken u. Lesehallen. 11. p. 169—172.

Hofmann, W. Über Bücher u. Bücherlesen. Zwei Aufsätze v. H. Hesse u. Paul Ernst. Eingeleitet v. W. H. = Volksbildungsarchiv, Bd. 2 H. 3—4.

Hofmann, W. Zur Methode des Volks- und Arbeiterbildungswesens. Eine Anregung. = Dokumente des Fortschritts, 4. 1911. p. 227—235. A szerző »Zur Psychologie d. Proletariates« c. tanulmányának (A Volksbildungsarchiv-ban »Die Organisation des Ausleihdienstes« c. alatt) kivonata.

Hofmann, W. Der Krieg und die Volksbibliotheken. Leipzig: Harrasowitz, 1915. 7 p. (Schriften d. Zentralstelle f. Volksbüchereiwesen, 1.)

Hofmann, W. Neue Entwicklungen im englischen Volksbüchereiwesen = Volksbildungsarchiv, 3. H. 3—4.

Hofmann, W. Politik der Bücherei. = Kunstwart, 26. Nr. 11.

Ladewig ellen.

Hofmann, W. In eigener Sache. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen, 1915. p. 34.

Visszautasító nyilatkozat Sulz támadására.

Hoffmann—Bosse, Elise. Die Frau im Dienste der volkstümlichen Bibliothek. Leipzig: Thomas 1915. 30 p. (Schriften d. Zentralstelle für volkst. Büchereiwesen, 2.)

A könyvtárosképzés alapelveinek és a Zentralstelle könyvtáros-iskolájának ismertetése.

Jaeschke, E. Leitfaden für die Einrichtung u. Verwaltung von mittleren u. kleineren Volksbibliotheken. Berlin: Göschen, 1913.

Ferde beállításban kritizálja Hofmann.

Leipzig Städtische Bücherhallen. Bücherverzeichniss, 1914.

A. Naturwissenschaften, 102 p. — B. Schöne Literatur. I. (Romane, Erzählungen, Novellen) 47 p.

Leipzig. Bücherhallen. Die städtischen Bücherhallen zu Leipzig. Anlässlich d. BUGRA. Leipzig: Harrassowitz 1914. 98 p.

A lipcei Hofmann-féle városi könyvtárak részletes ismertetése és az »új irány« alaptételeinek összefoglalása.

Naumann, Fr. Jugendfürsorge in den Volksbibliotheken. Berlin: Weidmann, 1912. 142 p.

Hofmann nézeteit osztja.

Offener Brief an Herrn Walter Hofmann. Von Ackerknecht, Caspari, Fritz u. a. — Antwort d. Herrn W. Hofmann auf vorstehenden offenen Brief. — Berichtigung d. Herrn W. Hofmann. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen, 1913. p. 130—145, 166—167. (Ugyanaz: Volksbildungsarchiv, Bd. 3. H. 3—4. és Blätter f. Volksbibliotheken u. Lesehallen, 1913. p. 144—46.)

Poelchau, K. Die Grundsätze der neuen Reformbewegung im Volksbüchereiwesen. = Soziale Praxis, 21. 1911—12. p. 1626—27.

Rövid ismertetés. A szerző Hofmann legnagyobb híve.

Poelchau, K. Der sozial-pädagogische Zug im Volksbüchereiwesen. = Soziale Praxis, 21. 1911—12. p. 602—603, 635.

Az új irány alapelveinek rövid összefoglalása.

Poelchau, K. Reformbestrebungen im volkstümlichen Bibliothekswesen = Concordia, 1912. p. 175—176.

Rövid ismertetés.

Poelchau, K. Der Arbeiterbeirat der Freien öffentlichen Bibliothek Dresden-Plauen. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen, 1911. p. 145—149.

Poelchau, K. Eine Richtigstellung. = Blätter f. Volksbibliotheken u. Lesehallen, 1914. p. 75—79.

Jaeschke rosszindulatu beállítását igazítja helyre.

Poelchau, K. Die Arbeit der Bienertschen Bibliothek (Dresden-Plauen) in den letzten Jahren. = Concordia, 1912. p. 25—30.

Az 1910. évi jelentés alapján ismerteti a könyvtárat.

Poelchau, K. Die populären Bibliotheken d. deutschen Sprachgebietes. 1910—1913. Literaturübersicht. = Österr. Zeitschrift f. Bibliothekswesen, 1910—1913.

A kurrens irodalom nagyon jó, összefüggő átnézetét nyújtja s ennek keretében a Hofmann irányára vonatkozót is.

Staindl M. A dresden-plaueni népkönyvtárról. Bp. 1910. (Kl. a Fővárosi Könyvtár Értesítőjéből.)

Rövid ismertetés.

Sulz, E. Die neue Richtung. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen, 1913. p. 175—189.

Ferde méltatlan beállítás.

Sulz, E. Kulturphilosophie u. Praxis. = Zentralblatt f. Volksbildungswesen, 1914. p. 170—177.

Felelet Angermannak,

Zentralstelle f. volkstümliches Büchereiwesen. Mitteilungen. Leipzig. Seit 1915. (Als Manuscript.)

A Zentralstelle közleményei, csak tagok számára, részben csak gépen írva.

□

□□

□□

MTA
KIK

8 0000615065 5

